

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Diplomová práce

Autor: Michal Zourek

Sovětská politika v Latinské Americe

v letech 1917–1970: případ Chile

Soviet Policy in Latin America

in the Years 1917-1970: The Case of Chile

Praha, 2010

Vedoucí práce: **PhDr. Radek Buben**

Poděkování

Na tomto místě chci vyjádřit své poděkování vedoucímu práce PhDr. Radkovi Bubnovi, který v mé duši probudil neutuchající touhu oddat se studiu tak pozoruhodného tématu, jaký představují politické procesy v Latinské Americe, čemuž napomohla též skutečnost, že se naše diskuze vždy vedly v rovině vzájemné podpory, laskavosti a úcty.

Zároveň děkuji Univerzitě Karlově, Ministerstvu školství mládeže a tělovýchovy a Hlávkově nadaci za přidělení finančních prostředků, bez nichž by tato práce nikdy nemohla spatřit světlo světa.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorem předkládané diplomové práce a že jsem při její tvorbě použil jen publikované materiály uvedené v bibliografii.

V Praze, 28. dubna 2010

.....

Michal Zourek

Anotace

Diplomant v této práci analyzuje dynamiku vztahů mezi Sovětským svazem a Latinskou Amerikou, přičemž zvláštní pozornost věnuje případu Chile. Zájem je soustředěn na období mezi léty 1917 a 1970, které je ohraničeno Ruskou revolucí a nástupem Salvadora Allendeho do úřadu chilského prezidenta. Hlavní osa práce je spjatá s genezí politické levice, zejména komunismu, jakožto mimořádně silného pouta mezi těmito vzdálenými regiony. V první části diplomové práce, která je zaměřena na období do roku 1948, se autor věnuje pronikání Sovětského svazu do Latinské Ameriky a současně vývoji Komunistické strany Chile v tomto období. Ve druhé pak analyzuje poválečný vývoj v latinskoamerickém regionu a jeho vztahy se Sovětským svazem ve světle transformací sovětské politické doktríny. Na příkladu Chile jsou ukázány jejich konkrétní dopady. Práce si všímá i mezinárodních faktorů, které napomáhaly (Ruská revoluce, politika Lidové fronty) nebo naopak zabraňovaly (vliv USA, atmosféra studené války, „ozbrojená cesta revoluce“) pronikání Sovětského svazu do latinskoamerického a chilského politického života.

Klíčová slova

Sovětský svaz, Latinská Amerika, Chile, komunismus, socialismus.

Annotation

The author of this thesis analyzes the dynamics of relations between the Soviet Union and Latin America, with particular attention given to the case of Chile. The paper is focused on the time period between 1917 and 1970, years which are marked by the Russian Revolution and the commencement of Salvador Allende's term in office as the President of Chile. The main axis of the thesis is connected with the genesis of the political left, especially Communism, as an extremely strong bond between these two distant regions. In the first part of the thesis, which focuses on the time period until 1948, the author addresses the Soviet Union's penetration into Latin America and at the same time talks about the development of the Communist Party in Chile at that time. The second part of the thesis analyzes post-war development in the region of Latin American and its relations with the Soviet Union in the light of the transformation of the Soviet Doctrine. The case of Chile exemplifies the Doctrine's particular impacts. The paper also takes notice of specific international factors, which have aided (the Russian Revolution, the politics of the Popular Front) or conversely hampered (US influence, the atmosphere of the Cold War) the penetration of the Soviet Union into the political life of Latin America and Chile.

Keywords

The Soviet Union, Latin America, Chile, Communism, Socialism.

OBSAH

ÚVOD	7
1. OBDOBÍ 1917-1948	
1.1.VZTAHY LATINSKÉ AMERIKY A SOVĚTSKÉHO SVAZU DO POČÁTKU STUDENÉ VÁLKY	12
1.2.KOMUNISTICKÁ STRANA CHILE A JEJÍ POSTAVENÍ VE STRANICKÉM SYSTÉMU DO ROKU 1948	22
2. OBDOBÍ 1948-1970	
2.1. LATINSKÁ AMERIKA Z HLEDISKA SOVĚTSKÉ DOKTRÍNY	44
2.2. CESTA SALVADORA ALLENDEHO DO PREZIDENTSKÉHO ÚŘADU ..	54
ZÁVĚR	67
BIBLIOGRAFIE	71

***„Myšlenky jsou kritikou toho, co je, a
nikoli toho, co by mělo být.“***

Johann Gustav Droysen

ÚVOD

Ač je ještě dnes velmi obtížné zhodnotit význam Ruské revoluce, nedá se popřít, že tato událost vzbudila obrovské vlny sympatií a snahy o následování. Žádná jiná revoluce neměla v mimoevropském světě takovou odezvu jako právě tato.¹ Podle některých názorů byla komunistická idea v Evropě zdiskreditována jejím šířením ze zaostalého Ruska, z „barbarských tatarských stepí“. Někteří radikální zastánci tohoto tvrzení dokonce soudí, že by se stejně nahlíželo i na jakoukoliv jinou ideologii expandující z tohoto regionu. Podle jiných, dorazily ruské snahy do Evropy příliš pozdě, jelikož zde již existoval určitý liberální kompromis. I proto se bolševici velmi záhy začali zabývat myšlenkou expanze do jiných částí světa.²

V průběhu 20. století prokázala komunistická idea svou obrovskou univerzalitu tím, že se jí podařilo proniknout do oblastí, kde před tím neuspělo ani křesťanství. Cestu komunismu do Latinské Ameriky usnadňoval historický vývoj regionu a jeho úzké vazby na Evropu. Latinská Amerika 19. století, kdy ve většině zemí dochází mj. k více či méně ostrému konfliktu mezi státem a církví a současně také k nárůstu významu sociální otázky, byla vhodným prostředím na to, aby zde komunistická idea zapustila své kořeny. Ve 20. století se pak stane významným dějinným aktérem ovlivňující politiku většiny států. Navíc s komunismem, potažmo s levicí, je úzce spjata řada osobností kulturního světa.³ Přibližně mezi léty 1920 a 1970 se levicové myšlení podílí na vytvoření alternativní latinskoamerické kultury, ovlivňuje

¹ Ani Mexická revoluce neměla v latinskoamerickém prostředí takový dopad.

² Neznamená to však, že by Ruská revoluce nezanechala v Evropě bezprostřední stopu, ba naopak. Zejména v Německu, Itálii a Maďarsku se revoluční vlna projevila v řadě manifestací, které nicméně nenalezly patřičnou podporu proletariátu.

³ Britský filozof Roger Scruton tento obecný fakt přičítá možnosti jakési „kontroly zdola“, kterou si takřka žádný levicový intelektuál nechce nechat ujít. Scruton nám velmi výstižně načrtá ideje, s nimiž se levicová mentalita ztotožňuje: 1, zásadní víra v lidskou rovnost doprovázená odporem rozlišovat mezi třídami, rasami či pohlavím. 2, Obecná nedůvěra v moc a současně nedostatek přesvědčení, že moc, která nás řídí, může být legitimní, pokud je řízena někým jiným než námi. 3, Nepřátelství ke všemu o co se moc opírá, zvláště k firmám, obchodu a trhu. 4, Kritický pohled na společnost zasaženou mocí. 5, Paradoxní identifikace s vnějšími nepřáteli moci, obzvláště s takovými státy, které představují hrozbu pro bezpečnost západních zemí. 6, Dispozice věřit v dobré úmysly těch, jenž hovoří jazykem „osvobození“ a „boje“. 7, Pocit provinění za svou zemi a za svou minulost, postoj, jenž je v Severní Americe popsán jako „liberální skleslost“, a který je současně doprovázen vírou ve vlastní nadřazenost a schopností se díky této víře nadřazeným skutečně stát. 8, Antipatriotismus, obecně spjatý s posměchem vůči vlasteneckému cítění, nebo otevřenou válkou vůči těmto postojům, považovaných za formu „militarismu“. Roger Scruton: „The Left Establishment“, in: *Philosopher on Dover Beach (Essays)*, South Blind, Indiana: St. Augustine's Press, 1998.

spisovatele, filozofy, básníky i malíře, podporuje mírové kampaně, brojí proti politickému útlaku. Jsou s ním spojovány naděje, neklid i obavy a inspiruje mnohé polemiky. V Evropě, zatížené sovětskou zkušeností, dnes zdánlivě zmizely důvody, proč marxismus aplikovat, ač zde rozhodně nezmizely problémy, které marxismus řeší. I v tomto kontextu je naprosto nesmyslné srovnávat evropskou a latinskoamerickou zkušenost s komunismem. V době studené války byl komunismus v Latinské Americe silnou alternativou vůči protěžovanému kapitalismu, v praxi nedošlo k jeho obecné diskreditaci, a tudíž je stále hojně využíván např. v rámci diskursu proti Spojeným státům.

Zcela mimořádnou pozici měl komunismus v Chile. V této zemi, izolované a současně těsně svázané se světovým děním, se stal komunismus, silněji než v jiných latinskoamerických státech, součástí národní identity. Do formování chilského stranického systému výrazně zasáhly společenské konflikty, které vyústily do několika štěpících linií.⁴ Základní sociální střety chilské společnosti 19. století jsou spjaty s rolí katolické církve. Ty podnítily zakládání politických stran a společenských organizací, ale také vznik subkultur definovaných na základě své blízkosti k církvi, či naopak jejího odmítnutí. Dominantním činitelem sociálních štěpení se však od poslední třetiny 19. století stávají třídní rozdíly, které vyústily ve formulování různých socioekonomických politik. Započal tak nový konflikt mezi stranami, sociálními skupinami a národními subkulturami, s novými ideologickými a programovými referenčními objekty. Vyvrcholením tohoto procesu se stalo založení Komunistické strany ve dvacátých a Socialistické strany ve třicátých letech 20. století, čímž bylo ideologické spektrum zastoupeno v úplném rozsahu. Chilský stranický systém, od počátku třicátých let nejvíce strukturovaný na celém kontinentu, prodělal ve 20. století řadu důležitých transformací. Ačkoli byly založeny nové strany a nejrůznější vzory stranických aliancí, z pohledu volebních preferencí ve prospěch hlavních politických tendencí, se od roku 1925 udržovala významná kontinuita. Tato konfigurace vedla k tomu, že Giovanni Sartori chilský stranický systém po druhé světové válce klasifikoval, spolu s Výmarskou republikou, Francouzskou čtvrtou republikou a Itálií, jako jasný příklad toho, co nazývá „extrémní a polarizovaný pluralismus“.⁵

⁴ S. M. Lipset, S. Rokkan (eds.): *Party Systems and Voter Alignments. Cross-National Perspectives*, New York: Free Press, 1967.

⁵ Giovanni Sartori: *Strany a stranické systémy: Schéma pro analýzu*, Brno: CDK, 2005.

Politické zřízení držel pohromadě střed, který také obvykle poskytoval prezidentství. Pouze Jorge Alessanri v roce 1958 byl zvolen pravicí a Salvador Allende v roce 1970 levicí. V letech 1945-1961 byla endogenní dynamika systému z větší části blokována, ale poté nabraly události vysoké tempo. Rostoucí podpora křesťanských demokratů dokázala jen načas řešit odstředivost tendencí. Allendeho volební vítězství a následná vláda Lidové jednoty znamenaly definitivní vyprázdnění středu a extrémně polarizovaný systém kráčel nevyhnutelně ke svému konci.

Významná je v tomto smyslu i úloha Kuby. Žádný jiný latinskoamerický stát neměl v posledních čtyřiceti letech minulého století takový vliv na politickou identitu. Pokud Castrova Kuba hrála v zahraniční politice Chile marginální úlohu, naopak, takřka absolutní byl její vliv na domácí politickou scénu. Nejen socialistická strana, ale i vůdci dalších levicových stran, jako by nebyli schopni přemýšlet proti kubánské strategii. Kubánská revoluce současně vyvolala obranou reakci v podobě formování vojenských vlád hlásících se k militantnímu antimarxismu. V roce 1964 nastoupila vojenská vláda v Brazílii a v roce 1966 Onganíaova vláda v Argentině. Dobře nebyl v Chile přijímán ani peruánský převrat Juana Velasca Alvarada v říjnu 1968, neboť dovršil chilské obklíčení vojenskými vládami.⁶

Volební výsledky, kterých chilská levice po roce 1958 dosahovala, byly důsledkem úzké spolupráce socialistické a komunistické strany. Jejím vyvrcholením se stalo zvolení Salvadora Allendeho chilským prezidentem v roce 1970. Allende, byl mužem oplývajícím zvláštním osobním kouzlem, netypickým pro chilské lidry. Byl

⁶ Chilský prezident Eduardo Frei byl navíc osobním přítelem bývalého prezidenta Fernanda Belaúndeho a ministr zahraničí Gabriel Valdés měl co dělat, aby Frei nevyjádřil se svrženým Peruáncem solidaritu. Z počátku se zdálo, že Velasco bude sledovat brazilský a argentinský model, ale on se překvapivě přiklonil k populistickému nacionalismu, fenoménu, který bude pro Peru charakteristický až do roku 1980, kdy ve volbách opět zvítězí Belaúnde. Velasco a „velasquismus“ učinili z „oligarchie“ a „imperialismu“ své hlavní nepřátele. Nicméně Velasco se neodhodlal k radikální sociální revoluci, zůstal vzdálen od marxistického modelu (přestože bez náhrady vyvlastnil severoamerické naftové podniky, čímž si mj. získal popularitu u chilských socialistů) a vyvíjel zcela autonomní zahraniční politiku. Stejným směrem šly i projekty generála Juana José Torrese v Bolívii a generála Guillerma Rodrígueza Lari v Ekvádoru. Torres, obklopený lidmi zjevně levicové orientace, se pokusil znovu obnovit radikální lidový program Bolivijské revoluce roku 1952. Vládnoucí vojenské centrum v Ekvádoru mělo myšlenky a program méně ambiciózní, přesto v této době dochází k významnému kroku - k založení státní „Ekvádorské ropné korporace“ (*Corporación Ecuatoriana de Petróleos* – CEPE). Pokud jde o střední Ameriku, zvláštní zmínku zasluhuje panamský režim, ustanovený roku 1968 pod vedením Omara Torrijose. Ten si jako svůj hlavní cíl vytyčil redefinování statusu, který USA dával právo přímé kontroly Panamského průplavu, čímž mělo být dosaženo rozšíření panamské státní suverenity. Torrijos se také stal výrazným mluvčím Hnutí nezařazených zemí (*Movimiento de Países No Alineados*).

vzděláním lékař, a přestože neznal žádný cizí jazyk, neměl hluboké encyklopedické znalosti, ba i jeho ekonomické znalosti byly minimální, disponoval talentem působit lidsky a získat si sympatie zahraničí. Jeho šarm a až výstřední elegance mu vtiskly nezaměnitelný osobní styl. Allende nepohrdal ani požitky, ač byl vzdálen zkorumpovanému stylu mnohých latinskoamerických politiků. Žil stylem vyšší střední vrstvy, k níž patřil, přestože jeho projevy byly cíleny na lidové vrstvy. Rozhodující událostí, která ho provázela až do smrti, a která ho k ní ostatně možná také dovedla, byla Kubánská revoluce. Jako mnozí, i Allende byl očarován kouzlem Fidela Castra, kterému byl až do konce života hluboce oddán.

Krátké a bouřlivé období, kdy Salvador Allende zastával úřad prezidenta Chile, okamžitě vyvolalo lavinu analýz a komentářů, jež se v období vojenské vlády ještě zintenzivnily. Příspěvky se přitom zaměřují snad na všechny tváře „chilské cesty“. Kromě „socialistické transformace“ a jejího osudu, byl zájem o téma dán i důležitostí jakou „chilská cesta“ zaujímala uvnitř mezinárodní levice. V kontextu jejího vývoje měla vláda Lidové jednoty zásadní význam. Allendeho pád ovlivnil vznik eurokomunismu a stejně tak i politiku Sovětského svazu a Číny.⁷ Někteří autoři dokonce nacházeli paralely s občanskou válkou ve Španělsku⁸ a Pražským jarem.⁹

Cílem této práce je analýza sovětské politiky v Latinské Americe, s důrazem na případ Chile, po roce 1917. Nástupem Salvadora Allendeho do prezidentského úřadu se pak tato práce uzavírá. Většina studií věnujících se této problematice v období studené války se při hledání vnějších příčin pádu Allendeho vlády omezovala na zdůrazňování severoamerického vlivu a slabosti sovětské pomoci. Minimální pozornost však byla věnována samotným sovětsko-chilským vztahům.¹⁰ Tato situace se mění v devadesátých letech v souvislosti s otevřením moskevských archivů. Nejvýznamnější počín na tomto poli pochází od badatelů z Univerzity Santiago

⁷ Sovětský svaz se na základě chilských událostí navrátil k představě o nutnosti, aby byl revoluční proces veden komunisty. Sovětský svaz zásadně odmítal podporovat heterogenní koalice, jakou byla například sandinistická fronta, v níž komunistická strana nehrála vůdčí roli.

⁸ Například Henry A. Landsberger, Tim MacDaniel: „Hypermobilización in Chile. 1970-1973“, in: *World Politics*, vol. XVIII, č. 4, červenec 1976, s. 502-542.

⁹ Z nich jmenujme Roger P. Hamburg: „The Lessons of Allende“, in: *Problems of Communism*, vol. XXVII, č. 1, leden-únor, s. 71-77.

¹⁰ Z těchto prací jmenujme za všechny Leon Gouré, Morris Rothenberg: *Soviet Penetration of Latin America*, Miami: University of Miami. Center for Advanced International Studies, 1975, s. 97-127. León Gouré: „Latin America“, in: Kurt London, ed.: *The Soviet Impact on World Politics*, New York: Hawthorn Books Inc., 1974, s. 182-211.

(Universidad de Santiago, USACH) Olgy Ulianovové, Eugenie Fediakovové a Alfreda Riquelmeho, jejichž práce znamenají přelom v dosavadním bádání.¹¹

Vítězství chilské Lidové jednoty se stalo současně i tvrdou zkouškou sovětského zahraničně-politického směřování. Po československých událostech měla Moskva potřebu ukázat světu, že je schopna řešit problémy mírovou cestou prostřednictvím jednání. Uznání vlivu ve východní Evropě bylo pro Moskvu hlavní prioritou, a tudíž nepřikládala Chile, zemi ležící v zájmové sféře USA, takovou důležitost. Na druhé straně tu však bylo sovětské úsilí o jednotu socialistického tábora a snaha omezit ideologické střety s Čínou. „Chilská cesta k socialismu“ přitom byla nepochybným úspěchem sovětské „pokojné cesty“. Sám Brežněv označil vítězství Lidové jednoty za nejdůležitější událost v dějinách národů Latinské Ameriky a chilský model spolupráce všech pokrokových subjektů a snaha docílit socialismu postupně „pokojnou cestou“ se měly stát vzorem pro další země „třetího světa“.¹² Právě tomuto rozporu a sovětským snahám o jeho řešení je v práci věnována značná pozornost.

¹¹ Výsledkem jejich projektu *Chile en los archivos soviéticos 1922-1991* má být série publikací, z nichž do této doby vyšly první dva díly mapující kontakty do roku 1935. Kromě toho zmínění autoři publikovali sérii článků na dané téma, z nichž jmenujme například Ulianova, Olga, Fediakova, Eugenia: Algunos aspectos de la ayuda financiera del PC de la URSS al comunismo chileno durante la Guerra Fria, in: *Centro de Estudios Públicos*, No. 72, 1998. Chile en los archivos de la URSS (1959-1973) – Comité Central del PCUS y del Ministerio de Relaciones Exteriores de la URSS, in: *Centro de Estudios Públicos*, No. 72, 1998. Ulianova, Olga: La Unidad popular y el golpe militar en Chile: Percepciones y análisis soviéticos, in: *Centro de Estudios Públicos*, No. 79, 2000.

¹² Isabel Turrent: *La Unión Soviética en América Latina: el caso de la Unidad Popular Chilena, 1970-1973*, México: El Colegio de México, 1984, s. 75.

1. OBDOBÍ 1917-1948

1.1. Vztahy Latinské Ameriky a Sovětského svazu do počátku studené války

Kontakty mezi Ruskem a Latinskou Amerikou mají dlouhou tradici, kterou lze datovat již od 16. století. Pozornost ruského impéria byla soustředěna zejména do Ameriky severní, ale již od dob Kateřiny II. Veliké můžeme sledovat rostoucí zájem také o zbytek kontinentu.¹³ Rusko, jakožto člen Svaté Aliance uznávající zásady legitimacy, pochopitelně nemohlo být nakloněno vzniku samostatných latinskoamerických republik, a kromě monarchistické Brazílie neudržovalo s žádnou zemí po dlouhá desetiletí diplomatické styky. K jistému zlepšení dochází až na sklonku 19. století. Obchodní a diplomatické kontakty byly ustaveny nejprve s Argentinou v roce 1885, následně s Mexikem v roce 1887, roku 1890 s Uruguayí a do roku 1917 následovaly ještě Chile a Bolívie.¹⁴ Latinská Amerika se nicméně i nadále jevila příliš vzdálená, bez velkého strategického významu, a jako taková si nevydobyла na carském dvoře hlubší pozornost.¹⁵

Události roku 1917 na nějakou dobu vzájemné sbližování přerušily. V latinskoamerických periodikách se náhle začaly objevovat zprávy o možné bolševické intervenci a latinskoamerické vlády přerušily své vazby na Rusko. Na druhé straně, to byla právě Ruská revoluce, která pro Latinskou Ameriku objevila doposud nepřiliš známý východoevropský region. Našla sice řadu odpůrců, ale i mnohé následovníky. V Latinské Americe nebyl marxismus do té doby neznámým jevem, pronikl sem již dávno před Ruskou revolucí, byť v omezené míře. Popularitě

¹³ Prvním Rusem, který strávil v Latinské Americe delší dobu, byl spisovatel a překladatel Fjodor Karžavin, který žil v letech 1782-1784 na Kubě. Francisco Miranda, jeden z vůdců latinskoamerického hnutí za nezávislost, pobýval jistou dobu v Rusku a stal se oblíbencem carevny Kateřiny Veliké. Robert G. Carlton: *Soviet Image of Cotemporary Latin America. A Documentary History, 1918-1968*, Austin: University of Texas Press, 1970, s. 13.

¹⁴ James D. Theberge: *Presencia soviética en América Latina*, Santiago: Editora Nacional Gabriela Mistral, 1974, s. 8.

¹⁵ Rusko se do povědomí latinskoamerické společnosti dostává v posledních dekádách 19. Století zejména zásluhou vynikající ruské literatury.

ruských událostí nahrála také vzpoura na univerzitě v argentinské Córdobě v roce 1918, která vyvolala značný ohlas u latinskoamerického studentského hnutí.

Sama Moskva se k dosavadnímu pronikání socialismu do Latinské Ameriky stavěla velmi kriticky, což dokládají následující slova z dokumentu Kominterny „O revoluci v Americe“:

„Socialismus neučinil nic pro rozvoj tohoto masového revolučního hnutí. V Jižní Americe socialismus skandálně zradil zájmy mas. Není více než nešťastným seskupením nebo, jako v Mexiku, polovojenským, polorevolučním sportem, kterému se věnuje skupina dobrodruhů. Diskreditovat tento socialismus, zničit jeho vliv, klást základy revolučního socialismu a komunismu: takový je nezbytný a hlavní revoluční úkol.“¹⁶

Sovětské zájmy v regionu ovšem nesmíme přeceňovat. Latinská Amerika sice nebyla zcela opomíjenou oblastí, nicméně bolševici měli větší zájem o podkopávání severoamerických a britských pozic, než o vyvolání revoluce.¹⁷ Jedním z hlavních problémů, kterým byl latinskoamerický marxismus nucen od počátku čelit, bylo definování charakteru revoluce, přičemž do této otázky silně zasáhlo jedno z velkých témat latinskoamerického regionu – hledání kulturní identity. Evropská revoluční strategie byla vážně konfrontována s odlišným formováním latinskoamerické společnosti a povaha revoluce a problém jak marxismus aplikovat na latinskoamerickou realitu vyústily v ideologický rozpor reprezentovaný dvěma polarizovanými proudy. Zatímco první směr absolutizuje specifčnost latinskoamerických dějin, kultury a sociální struktury (nejvýznamnějším nositelem této linie je peruánská APRA), druhé, europocentrické pojetí, mechanicky přijímá evropské modely ekonomického vývoje.¹⁸ Pokud dvacátá léta můžeme označit za

¹⁶ „O revoluci v Americe. Výzva k dělnické třídě dvou Amerik“ in: *L'Internationale communiste*, č. 15, leden 1921, s. 3311-14, 3321-24. Převzato z Michael Löwy: *El marxismo en América Latina: Antología, desde 1909 hasta nuestros días (edición actualizada)*, Santiago: LOM, 2007, s. 84.

¹⁷ První dokumenty Kominterny se však přeci jen liší. Můžeme v nich naléznout například tezi o šíření kontinentální revoluce, kterou později proslaví Fidel Castro, i starší úvahu o nutnosti sjednocení severoamerického a jihoamerického proletariátu. Hlavní důraz byl položen, stejně jako později, na agrární otázku. Dalším důležitým úkolem pak bylo „očistit“ dělnické hnutí od vlivu odborů a dosadit do nich komunistické buňky. „O revoluci v Americe. Výzva k dělnické třídě dvou Amerik“ in: *L'Internationale communiste*, č. 15, leden 1921, s. 3311-14, 3321-24. Převzato z Michael Löwy: *El marxismo en América Latina: Antología, desde 1909 hasta nuestros días (edición actualizada)*, Santiago: LOM, 2007, s. 86.

¹⁸ Michael Löwy: *El marxismo en América Latina: Antología, desde 1909 hasta nuestros días (edición actualizada)*, Santiago: LOM, 2007, s. 9-10.

dekádu „původního komunismu“, od třicátých let nabírá na síle stalinistický dogmatismus a originálních marxistických myslitelů ubývá. Také komunističtí lídři začínají být stále více podřízeni aparátu Kominterny. Tato situace se změnila až díky Kubánské revoluci, která otevírá novou éru.¹⁹

Poté co je ustaven Sovětský svaz, začíná jisté diplomatické sondování. Roku 1924 došlo k uznání nového státu a k navázání diplomatických styků ze strany Mexika, které hledalo určitou ideologickou protiváhu vůči severoamerickému hegemonovi, a Uruguaye dva roky na to. Kromě omezených diplomatických styků, to byly zejména latinskoamerické komunistické strany, které hájily sovětské zájmy v Latinské Americe. Pokud jde o jejich vznik, můžeme jmenovat dva základní způsoby: 1, vznikají ze socialistických stran, kdy se ke komunismu přidává většina (Uruguay v roce 1920 a Chile 1922), nebo jen jejich levicové křídlo (Argentina 1918) a 2, pocházejí z anarchistických nebo anarcho-syndikalistických skupin (Mexiko 1919 a Brazílie 1922). Komunistické strany se brzy po svém vzniku stávají členy Latinskoamerické sekce III. Internacionály - Kominterny, vytvořené jako součást sovětského státního aparátu ve snaze unifikovat šíření světové revoluce.

Stanovením norem vstupu byl pověřen II. kongres Kominterny konaný v létě 1920, jednalo se o tzv. 21 podmínek.²⁰ Na zmíněném kongresu bylo současně

¹⁹ Pokud jde o průkopníky latinskoamerického marxismu, můžeme z nich jmenovat Argentinece Juana B. Justa, prvního překladatele *Kapitálu* do španělského jazyka, Kubánce Antonia Mella, romantického bojovníka proti diktátoru Machadovi nebo Chilana Luise Emilia Recabarrena, zakladatele tamní komunistické strany. Zřejmě nejvýznačnějším a nejoriginálnějším marxistickým myslitelem jakého kdy Latinská Amerika dala světu, byl José Carlos Mariátegui, autor mimořádného díla: *Siete ensayos de interpretación de la realidad Peruana* (1928), v němž se jako první pokouší vyložit indiánskou otázku z pozic marxismu. Po smrti těchto myslitelů, dochází ve třicátých letech k degradaci latinskoamerického myšlení. Jednu z mála výjimek představuje argentinský sociolog Aníbal Ponce.

²⁰ Syntéza těchto podmínek je následující: 1, Každodenní propaganda a agitace musí mít komunistický charakter. 2, Očista mezi zodpovědnými funkcemi v dělnickém hnutí, v němž musí být reformisté nahrazeni komunisty. 3, Zákonné akce se musí kombinovat ve všech směrech s akcí ilegální. 4, Propaganda komunistické ideje v armádě. 5, Propaganda a agitace komunistických dělníků na venkově. 6, Současně odsoudit sociální patriotismus a sociální pacifismus. 7, Rozchod se „zarytými“ reformisty jako jsou Turati, Kautsky, Hilferding, Hillquit, Longuet, Mac Donald, Modigliani a další. 8, Podpora emancipačním hnutím kolonií. 9, Vytváření komunistických buněk podřízených stranickému celku v odborech. 10, Bojovat proti „žluté“ Internacionále Amsterdamu. 11, Očistit parlamentní frakci. 12, Upevnit organizaci KS na bázi „demokratické centralizace“ prostřednictvím „železné disciplíny blízké disciplíně vojenské“. 13, Očištění tisku od maloburžoazních prvků v legálních KS. 14, Bezvýhradná podpora sovětských republik v boji proti kontrarevoluci. 15, Vytvořit nový komunistický program přizpůsobený specifickým podmínkám země. 16, Uznat povinný charakter rozhodnutí Komunistické Internacionály, „jediné světové strany“. 17, Pojmenovat strany KS místo SS. 18, Ve všech komunistických tiskových orgánech publikovat důležité dokumenty pocházející z vedení Komunistické Internacionály. 19, Do čtyř měsíců po II kongresu Komunistické Internacionály svolat kongres za účelem prodiskutování podmínek vstupu. 20, Zvolit nový výkonný výbor a brát zřetel na to, že dvě třetiny jeho členů musely být před tím komunisty. 21, Vyloučit ze strany takové, kteří odmítají

rozhodnuto, že se Komunistická strana Sovětského svazu (KSSS) stane jediným vůdcem Kominterny. Vyslanec španělské Národní konfederace pracujících (*Confederación Nacional del Trabajo*, CNT) tuto situaci komentuje následovně:

*Má pozorování mne dovedla k závěru, že KS, III. Internacionála a Mezinárodní revoluční odbory byly stejnou věcí. Něco jako Svatá trojice. Otec, Syn a Duch svatý, tři různé osoby, jen jeden pravý Bůh. Ruská KS, III. Internacionála a Mezinárodní revoluční odbory, tři různé osoby a jedno jediné politické kritérium: bolševická politika.*²¹

Tento centralismus byl ještě posílen na V. kongresu konaném v létě 1924. Na něm došlo k definitivnímu potlačení jakéhokoli typu autonomie a k prosazení totální bolševizace Kominterny a jejich sekcí ve snaze vytvořit centralizovaný, strukturovaný a disciplinovaný orgán. Od této chvíle budou všechna témata projednávána řídicími orgány KSSS. Mezi jinými, také otázky rozpočtu.²² Bolševici nebyli prvními, kteří přišli s financováním „bratrských“ politických stran v zahraničí, avšak nikdy před tím neměla finanční pomoc takovou důležitost. Idea financování „světové revoluce“ z omezených zdrojů „první socialistické země“ byla sovětským vedením přijata jako něco zcela přirozeného a nikdy nedošlo k jejímu zpochybnění. Důvody finanční pomoci byly různé, ale většinou se opakují: represe, deficit stranických pokladen, mimořádná situace v zemi a možnost podpořit lidové hnutí.

S rostoucí geografickou diverzifikací aktivit Kominterny a tím i s rostoucí diverzifikací etnickou a jazykovou jednotlivých komunistických stran, se již v roce 1922 začínají vytvářet neformální jazykové skupiny. V této počáteční etapě tak mj.

podmínky přijetí. Anni Kriegel: *Las internacionales obreras*, Barcelona: Martínez Roca, 1968, s. 88-89, citováno z Alejandro Witker Velásquez: *Los trabajos y los días de Recabarren*, Habana: Casa de las Américas, 1977, s. 85-86.

²¹ Angel Pestaña: *Consideraciones y Juicios acerca de la III Internacional*, Madrid: Editoriel ZIX, Madrid, 1968, s. 19-20.

²² Za tímto účelem bylo do statut Kominterny vloženo nařízení o tom, že v každé zemi může existovat jen jediná komunistická strana. Omezily se také pravomoci jednotlivých stran. Od této doby měl výkonný výbor Kominterny právo anulovat či změnit rozhodnutí jak řídicích orgánů stran, tak stranických sjezdů a současně dávat závazné příkazy. Programové dokumenty stran musely projít schvalováním výkonného výboru KSSS. Ten navíc deklaroval své právo vyloučit z Kominterny strany, skupiny a členy, které by porušovaly ustanovení Kominterny. Ulianova, Olga, Riquelme Segovia, Alfredo: *Chile en los archivos soviéticos 1922-1931, Tomo 1: Komintern y Chile 1922-1931*, Santiago: LOM, 2005, s. 35-36.

vzniká sekretariát „románských zemí“, do kterého patří evropské i americké státy.²³ V roce 1925 byl založen jihoamerický sekretariát Kominterny, jenž byl o čtyři roky později nahrazen Jihoamerickým byrem. Jeho sídlem se stala Argentina, země s množstvím evropských přistěhovalců, jejíž komunistická strana se stala prvním členem Kominterny v tomto regionu a již na III kongresu byl její zástupce dosazen do výkonného výboru s hlasovacím právem.

Zakládání komunistických stran v Latinské Americe (strany orientované na Moskvu)²⁴	
Země	Rok
Argentina	1918
Mexiko	1919
Uruguay	1920
Chile	1922
Brazílie	1925
Kuba	1925
Honduras	1927
Ekvádor	1928
Guatemala	1931
Venezuela	1931
Portoriko	1932
Paraguay	1933
Nikaragua	1939
Guadelupe	1944
Martinique	1944
Dominikánská republika	1944
Bolívie	1950
Haiti	1959

²³ Ulianova, Olga, Riquelme Segovia, Alfredo: *Chile en los archivos soviéticos 1922-1931, Tomo 1: Komintern y Chile 1922-1931*, Santiago: LOM, 2005, s. 30.

²⁴ G. N. Kolomiets (ed.): *Politicheskie partii stran Latinskoi Ameriki*, Moscow: Intitut Latinskoi Amerikii Akademii Nauk SSSR, 1955, cit por: James D. Theberge: *Presencia soviética en América Latina*, Santiago: Editora nacional Gabriela Mistral, 1974, s. 12.

Nicméně pokud jde o nejsilnější stranu Latinské Ameriky, tou byla od počátku Komunistická strana Chile (*Partido Comunista de Chile*, PCCH). I její síla ovšem byla ve dvacátých letech značně omezená: PCCH neměla v roce 1929 více než 5 000 členů. Do jisté míry specifická pak byla úloha Komunistické strany Mexika, která pod vedením Kominterny dosáhla v popularizaci ideologie větších úspěchů v Latinské Americe než v samotném Mexiku, kde obyvatelstvo jasně preferovalo svou formu revoluce bez sovětské účasti.

Politika Moskvy musela od počátku čelit vážnému problému, jak usmířit zájmy sovětské zahraniční politiky s lokálními komunistickými stranami a zajistit jejich vazby na Kominternu. Zatímco některé strany sledovaly ortodoxní orientaci na Moskvu, jiné zvolily autonomní revoluční směřování. Toto byl také případ Komunistické strany El Salvadoru, která v roce 1932 zorganizovala masové povstání, první a současně i poslední v Latinské Americe řízené komunistickou stranou. Na druhé straně, brazilský puč z roku 1935, podpořený a z části i naplánovaný Kominternou, zůstává jediným vojenským povstáním vyvolaným komunistickou stranou.²⁵ Je důležité dodat, že během Stalinovy vlády byly komunistické strany jednotné organizace se silnou vnitřní disciplínou, bezpodmínečně oddané Moskvě. Postupem času, ještě před Stalinovou smrtí, se ovšem marxistická levice začíná fragmentovat.

Ruská revoluce zasáhla výrazně také umělecký svět. Dvacátá léta jsou obdobím vzniku nové alternativní kultury hlásící se k revolučnímu utopickému vědomí.²⁶ Nejedná se přitom o posedlost budoucností, nýbrž spíše o hledání vytouženého „ideálního stavu bytí“, k němuž je zapotřebí naprostá změna vlastnických vztahů a mentálních postojů a mobilizace širokých sektorů populace. Obrazotvornost, směřující k vytvoření „nového člověka“, je cílená zejména na vzdělávání, rétoriku, umění a periodika. Zmíněný fenomén je nicméně současně zastíněn rozmachem severoamerické masové kultury. Obyvatelstvo stále více vyjadřuje svůj obdiv ke Spojeným státům, zemi, která se po první světové válce stává světovou velmocí číslo

²⁵ Michael Löwy: *El marxismo en América Latina: Antología, desde 1909 hasta nuestros días (edición actualizada)*, Santiago: LOM, 2007, s. 22.

²⁶ Například Karl Mannheim nepracuje s významem utopie jako něčím, co se principiálně nedá realizovat. Podle něj je utopické vědomí něčím, co se nekryje se svým okolním bytím. „Jako utopickou označíme pouze takovou „skutečnost transcendující“ orientaci, jež přecházející v jednání, zároveň částečně nebo zcela rozbíjí právě existující řád bytí.“ To podle něho odlišuje utopii od ideologie. Karl Mannheim: *Ideologie a utopie*, Bratislava: Archa, 1991, s. 236.

jedna a jejíž vliv a prestiž v regionu výrazně sílí. Také proto většina latinoameričanů na Sověty hledí s nedůvěrou. Podporování antikomunistickou propagandou, v bolševicích spatřují spíše „fanatickou židovskou sektu“ než osvoboditele před „vykořisťovatelským imperialismem“.

Od dvacátých let tak můžeme v latinskoamerickém prostu rozlišit tři dominantní kulturně-politické linie: umírněnou, tradicionalisticko-integrující a revoluční. Dominantní umírněná pozice se staví pozitivně k postavení země v mezinárodním systému a kladný přístup má i k interpretaci národních dějin. Přiklání se k demokratickým hodnotám a identifikaci se západní tradicí. Druhá, tradicionalisticko-integrující, kombinuje pozitivní náhled na dějiny 19. století s nacionalismem a snaží se nalézt určitou národní identifikaci. Třetí, revoluční, silně ovlivněná Ruskou revolucí, se vyznačuje negativním pohledem na dějiny země a postavení státu v mezinárodním systému. Jejím hlavním nepřítelem je imperialismus, takřka výlučně ztotožňovaný se Spojenými státy a zpočátku také s Velkou Británií. Obavy z revoluce inspirované bolševiky či z nástupu komunismu byly hlavními hybateli politického života v řadě zemí. Nejedná se tedy o důsledek studené války, byť dramatických konfrontací zůstane kontinent prozatím ušetřen.

V roce 1929 je Kominternou přijata teze o brzké a neodvratné válce proti imperialismu, o nutnosti posunu dělnické třídy směrem do leva a posílení útoků vůči sociální demokracii. Výsledkem je, že se latinskoamerické strany stávají ještě více izolovanými, a Mexiko a Uruguay ruší v roce 1930, resp. 1935, své diplomatické styky s Moskvou.

V důsledku politických změn v Německu, do té doby hlavního evropského spojence Moskvy, dochází k dalšímu obratu sovětské politiky, která naopak otevře cestu ke sblížení.²⁷ Prvním signálem tohoto obratu byla výzva z května 1934 určená francouzským komunistům, jejímž cílem bylo vytvořit jednotnou frontu se socialisty. Zatímco všechny předešlé dokumenty Kominterny spjaté s taktikou „jediné fronty“ o ní mluví jako o „frontě zdola“, po „francouzské výzvě“ se aliance mezi komunisty a socialisty vytvářejí řetězovou reakcí: v červenci je podepsána dohoda ve Francii,

²⁷ Hitlerův nástup zcela změnil přístup SSSR k Německu. V rozhodnutích výkonného výboru Kominterny z prosince 1933 se stranám Francie, Československa a Polska uznává právo přípravy vojenského útoku proti nacistickému nebezpečí. Nicméně v lednu 1934 byla zcela překvapivě podepsána dohoda mezi Německem a Polskem. Nejvíce ohrožené státy SSSR, Francie a Československo tak byly nuceny podepsat dohodu o vzájemném spojení.

v srpnu v Itálii, v září KS Španělska vstupuje do Dělnických Aliancí, navzdory přítomnosti trockistických skupin. Prvně se objevuje idea, že boj se musí vést nikoli za nastolení diktatury proletariátu, ale již za „pouhé“ přiblížení se k ní.²⁸

V roce 1934 byl zvolen novým generálním tajemníkem Kominterny Georgi Dimitrov. Ten z této pozice předsedal jejímu poslednímu VII kongresu konanému v roce 1935, na němž bylo přijato užití taktiky „lidových front“, která znamenala největší posun a změnu v politické strategii mezinárodního komunistického hnutí od momentu jeho vzniku. Byla uznána existence odlišnosti mezi fašismem a sociální demokracií, nutnost zvážit pozici komunistických stran v každé zemi bez předepsání obecné taktiky a současně došlo také k nahrazení revolučního diskursu tónem smířlivým a umírněným. Tyto záměry ukazují neobyčejně defenzivní pozici Moskvy. V každém případě však politický vývoj Dimitrovovy úmysly podporoval a nové postoje Kominterny našly v západním světě velmi dobrou odezvu. Současně můžeme říci, že se jednalo o její poslední kreativní přínos. Záhy ve stalinských čistkách ztratí velkou část svých členů a bude dožívat demoralizovaná v atmosféře strachu.

Taktika lidových front měla být použita v celém světě, nicméně tento záměr ztroskotat. V mnoha zemích socialisté odmítli kráčet po boku komunistů, což byl případ Velké Británie, Německa, Rumunska, Argentiny, Uruguaye či Peru.²⁹ Také ne všechny komunistické strany byly jednotnými organizacemi s disciplinovanou strukturou, jak dokládají příklady Jugoslávie nebo Brazílie. Navíc, v mnoha zemích autoritářské a diktátorské režimy silou a represí dohodám tohoto typu zabráňovaly. Za všechny můžeme jmenovat Maďarsko a Řecko. Ve většině zemí komunisté nedisponovali takovou silou jako socialisté a v důsledku tak ani nebylo vždy výhodné vytvořit koalici či podepsat dohodu s minoritní skupinou, zvláště pokud k ní politický střed vyslovoval odpor. Tato situace slabosti se ostatně projevila také ve Francii,

²⁸ Ulianova, Olga y Riquelme Segovia, Alfredo: *Chile en los archivos soviéticos 1922-1931, Tomo 1: Komintern y Chile 1922-1931*, Santiago: LOM, 2005, p. 59.

²⁹ V Peru se APRA postavila proti jakékoli alianci s komunisty, kteří se následně spojili s Demokratickou frontou podporující kandidaturu Manuela Prada, představitele tradiční liberální oligarchie. KS Kolumbie přetřhla své spojení s levicovou částí Liberální strany, aby podpořila Eduarda Santose, šefa pravicových liberálů. Podobným způsobem se KS Mexika rozešla s generálem Mujicou, vůdcem Strany Mexické revoluce, aby podpořila umírněné křídlo představované Ávilou Camachem. Na Kubě se komunistům nepodařilo dosáhnout spojení se sociálními demokraty, liberály ani demokraty a podpořili Fulgencia Batistu, zastávce vazeb na USA, které měly zabránit nacistické hrozbě. Michael Löwy: *El marxismo en América Latina: Antología, desde 1909 hasta nuestros días (edición actualizada)*, Santiago: LOM, 2007, s. 29-30.

Španělsku a Chile, jediných státech kde se Lidová fronta utvořila. Současně je nutné dodat, že ve zmíněných zemích komunistické strany měly velmi dobrou organizaci, jak na úrovni politické, tak odborové, a zejména uměly vhodně využít daného okamžiku.

Německý postup na východ a rozšíření války na sovětské území znamenají další zásadní obrat, který z komunistické země učinil nejdůležitějšího spojence Západu v boji proti fašismu. S počátkem velké vlastenecké války v červnu 1941 se Latinská Amerika zcela vytrácí z pozornosti Moskvy, v aparátu Kominterny již nefiguruje jediný Latinoameričan a kontakty se stranami jsou fakticky omezeny na dodávání informací do sovětského tisku *Supress*.³⁰ V květnu 1943 je Kominternu oficiálně rozpuštěna.

Během let 1944 a 1945 se v Americe rozvinul fenomén známý jako browderismus. V euforii způsobené smlouvami z Teheránu, Earl Browders, vůdce Komunistické strany Spojených států, vyhlásil počátek éry úzkého přátelství a spolupráce mezi oběma tábory, která měla pokračovat i po skončení války. Tato taktika měla sice značný ohlas, mj. i v zemích Latinské Ameriky, vyvolala ale také ostré kritiky, zejména ze strany lídra francouzských komunistů Jacqua Duclose.

Navzdory obrovským válečným ztrátám, během krátké doby Sovětský svaz a komunistické strany získávají nebývalou prestiž. V roce 1939, na počátku války, neudržovala Moskva diplomatické styky s žádnou latinskoamerickou zemí, zatímco v roce 1946 již se třinácti státy.³¹ Kontakty však nebyly ani v této době příliš intenzivní. K této situaci se výmluvně vyjadřuje chilský velvyslanec v Moskvě Luis David Cruz Ocampo:

„Tato situace prozrazuje, že pokud pro Rusko nemá Latinská Amerika bezprostřední užitek, totéž se děje v zemích našeho kontinentu ve vztahu k Rusku. Ve skutečnosti má Rusko příliš problémů ve svém sousedství, než aby mohlo jít do našich zemí bojovat se severoamerickým imperialismem. Latinská

³⁰ Ulianova, Olga y Riquelme Segovia, Alfredo: *Chile en los archivos soviéticos 1922-1931, Tomo 1: Komintern y Chile 1922-1931*, Santiago: LOM, 2005, s. 89-90.

³¹ V chronologickém sledu se jednalo o Kubu, Mexiko, Uruguay, Kolumbii, Kostariku, Nikaraguu, Chile, Dominikánskou republiku, Venezuelu, Brazílii, Guatemalu, Ekvádor a Argentinu. Je však nutno podotknout, že pouze šest zemí akreditovalo v Moskvě svého diplomatického zástupce. Jednalo se o Argentinu, Brazílii, Chile, Mexiko, Uruguay a Venezuelu. *Observaciones generales sobre la política exterior rusa*, Archivo Histórico, Centro de Documentación del Ministerio de RR. EE. de Chile, Moscú, 1947, N. 5.

*Amerika, jakožto pole komunistické propagandy, nevzbuzuje vážný zájem sovětského vedení. To je znalé situace našich ekonomik a ví, že opravdová komunistická vláda by nemohla existovat stranou od ekonomické struktury kontinentu. Zkrátka, dá se říci, že pokud Rusko hledí směrem k Latinské Americe, děje se tak obvykle pouze, pokud usiluje o zjištění pohnutek severoamerické politiky, vypočítat její sílu nebo posoudit její slabost.*³²

Po druhé světové válce již Latinská Amerika nebyla pro Spojené státy jen územím bohatým na suroviny a vhodným pro vyvoz, ale také bezpečnostní zónou. Washington proto usiloval o úzkou vojenskou a ekonomickou spolupráci s jednotlivými zeměmi a tím mj. dosáhnout vymýcení komunismu ze západní polokoule. V roce 1947 byla vyhlášena Trumanova doktrína hlásící se k politice antikomunismu, která bude později označována jako politika „zadržování“. V Latinské Americe tím začala nakažlivá antisovětská kampaň. Na podzim roku 1947 se konala konference v Riu de Janeiru, jejímž hlavním tématem se stal systém kontinentální bezpečnosti - TIAR.³³ S cílem zabránit domnělé sovětské invazi byl na latinskoamerické státy vytvořen nátlak a pod výhružkami obchodního embarga či jiných sankcí, záhy dochází k masovému rušení komunistických stran a k rozvazování diplomatických styků se SSSR.

V roce 1948 tak byly sovětské diplomatické mise v Latinské Americe omezeny na tři (Mexiko, Argentina a Uruguay) a komunistické strany postaveny mimo zákon. To se týkalo paradoxně i zemí, jejichž vlády byly zvoleny s podporou komunistů – vlády Grau San Martína na Kubě, Gonzáleze Videli v Chile a Miguela Alemána v Mexiku. Studená válka, která se v Latinské Americe vyznačovala zejména rozpoutáním inkviziční kampaně vedenou Spojenými státy a namířenou proti levicovému myšlení, sebou přinesla nejen „militarizaci“ politiky, nýbrž také kultury. Její nedílnou součástí byly perzekuce řady politiků a umělců. Ekonomické kontakty existovaly sice v omezené formě nadále, ale k navazování diplomatických vztahů dochází opět až po Stalinově smrti.

³² *Observaciones generales sobre la política exterior rusa*, Archivo Histórico, Centro de Documentación del Ministerio de RR. EE. de Chile, Moscú, 1947, N. 5.

³³ Později například bude chilský prezident Jorge Alessandri jmenovat TIAR jako hlavní důvod pro ukončení vztahů s Kubou.

1.2. Komunistická strana Chile a její postavení ve stranickém systému do roku 1948

Formování stranických systémů je založeno na interakcích, které lze rozdělit do následujících čtyř základních úrovní. Z hlediska historického vývoje chilského stranického systému je fundamentální úroveň sociální. Její analýza vychází zejména z průkopnické práce S. M. Lipseta a S. Rokkana, v níž je formulována vlivná teorie tzv. štěpení (*cleavages*).³⁴ Podle Rokkana v důsledku průmyslové revoluce vznikají štěpení vlastníci vs. pracující a město vs. venkov, revoluce národní je pak podnětem pro štěpení církve vs. stát a centrum vs. periferie. Rokkan si všímá, že ač většina z těchto štěpení nastává daleko dříve, než dochází k formování demokratických režimů a stranických systémů, tyto historické konflikty zásadně promluvily do utváření stran, a to do té míry, do jaké podněcovaly zakládání organizací, sociálních institucí, kolektivních identifikací a subkultur. Ve zmíněných čtyřech dichotomiích však existují značné odchylky v tom, jak ke štěpením došlo a zvláště pak v intenzitě jejich dopadů na jednotlivé národní společnosti. Z těchto důvodů jsou určité stranické systémy více založeny na sociální segmentaci. Přestože původní problémy spjaté s těmito konflikty mohly ztrácet postupně na významu, je velmi pravděpodobné, že se díky nim utvořila síť institucí a sociálních subkultur, které posilovaly možnost, aby společenství různých identit nahlížela odlišným způsobem, jak na nové projevy původního problému, tak na problémy potenciální. Kromě samotného vzniku politických stran se štěpení promítla i do vnitřní stranické organizace. Když Lipset s Rokkanem o evropských stranických systémech šedesátých let tvrdí, že „zamrzly“ na svých pozicích kdesi v roce 1920, tento komentář se musí chápat spíše jako „zmrazování“ jejich zaměření.

Druhá úroveň formování stranických systémů je zacílena na lidské zdroje a materiální zabezpečení, jakožto faktory potřebné pro založení stran, které pak ovlivňují i její formu. Toto studium je spjato zejména se jménem Maurice Duvergera³⁵. Všechny strany si stanoví své lídry, aktivisty, spojence, operační a finanční základny, přičemž založení nových stran se stává jednodušším, pokud

³⁴ S.M. Lipset, S. Rokkan (eds.): *Party Systems and Voter Alignments. Cross-National Perspectives*, New York: Free Press, 1967.

³⁵ Maurice Duverger: *Les partis politiques*, Paris: Armand Colin, 1951.

existuje schopnost získat tyto lidské zdroje a materiální základnu. Z tohoto důvodu se i sociální štěpení a jimi vytvářené segmentované identity vytvářejí a přenášejí daleko jednodušeji do nových stran, když jsou současně podporovány organizační sítě o určité hustotě. Tato síť si může osvojit organizační formu utvářenou horizontálně, sdružující občany sdílející stejné životní podmínky (např. cechy, společnosti vzájemné pomoci atd.) nebo být založena na vertikálním základě (některé náboženské komunity, venkovské společnosti či oblasti pod vlivem lokálních elit).

Třetí úroveň se týká vládního politického systému. Neboť strany slouží jako prostředek k organizaci a mobilizaci podpory, či naopak opozice, politickým vůdcům a to jak v rámci obyvatelstva, tak vládních institucí, dosahují svého nejcharakterističtějšího vyjádření v liberálních demokraciích, což je dáno svobodami, které tyto režimy zaručují politické organizaci: pravidelný vstup do volebního zápasu jako prostředek určení toho, kdo převezme vládu a možnost organizovat sympatizanty a odpůrce vlády. Strany, které se pohybovaly v systému ústavní demokracie již v okamžiku, kdy byla zahájena tvorba masové politiky, následně vytvářejí pevnější organizace a stranické identity. Navzdory tomu, že se v mnoha zemích začala rozvíjet masová politika v systému autoritářské vlády, pouze v demokraciích může vzniknout úplný celek stranických alternativ a obvyklých vzorů mezistranických interakcí. Základním prvkem, který ovlivňuje zakládání stran v demokratických režimech, jsou rovněž zákony a volební systémy obsahující normy pro výběr kandidátů, rámec, v němž jsou narýsovány volební obvody a forma sčítání hlasů. Tyto normy mohou mít řadu variant, od jednoduchého rozlišení mezi většinovým a poměrným systémem, až po složité mechanismy. V každém případě je třeba pro určení jejich možných důsledků pozorného zkoumání.

Čtvrtá úroveň se věnuje tomu, co je možno označit jako „náhodná dělení vytvářející strany“ (které jsou v opozici třem výše uvedeným úrovním). Strany se mohou vytvářet, slučovat či zanikat na základě problému nemajících vztah k žádnému ze sociálních štěpení. Může se tak stát v důsledku dominantních politických představitelů, kteří vytvoří či rozdělí stranu, díky rozporům institucionálního, tak konstitucionálního charakteru, mohou být vyvolány krizí ve stranických organizacích demoralizujících a frakcionizujících členskou základnu atd. Ač jsou hlavní chilské

strany pevně zakořeněny v sociálních štěpeních, řada stran se objevila právě díky těmto „nahodilostem“.³⁶

Byť se politické strany v Chile objevují již v prvních debatách parlamentu a politických klubů, tedy již v období dvacátých let 19. století, stranický systém v Chile vzniká za vlády Manuela Montta Torrese (1851-1861), přívržence tzv. *pelucones*³⁷ a prvního civilisty, který dokázal v zemi vládnout déle než několik týdnů. Tento systém byl produktem nevyhnutelného konfliktu mezi státem a církví, neboť země po Španělech zdědila velmi úzké propojení obou institucí. Chilský stranický systém se již od 19. století daleko více podobal systémům románských zemí Evropy než ostatním zemím Nového světa. Žádná významná chilská politická strana, na rozdíl od Brazílie, Argentiny či Mexika, nebyla vytvořena pod záštitou státu. Přesto, velká většina chilských prezidentů, ministrů a zákonodárců byla buď přímo členy stran, nebo na ně měla úzké vazby.³⁸ Až do počátku devadesátých let existovaly v Chile pouze tři politické strany: Konzervativní, Radikální a nejsilnější strana Liberální. Revoluce v roce 1891 odstranila poslední překážky bránící plnému fungování parlamentu, aniž by však došlo k nahrazení Portalesovy ústavy z roku 1833. Od tohoto data až do roku 1924 je moc prezidenta omezena na minimum a proto je toto období nazýváno „parlamentní epochou“, přičemž někteří kritici používají označení „parlamentní diktatura“. Strany jsou od této doby široce přijímány jako legitimní a nutný nástroj svobodné vlády.

Přestože v letech 1891-1924 nedojde k žádným výrazným změnám politického systému, na počátku tohoto období získají vliv další tři politické strany, které dosáhnou i parlamentního zastoupení. Liberálně-demokratická vznikla v roce 1893 a sdružovala zejména příznivce zesnulého prezidenta Balmacedy, Národní strana reprezentovala bankéře a zámožné obchodníky, Demokratická strana, založená roku 1887 odtržením od radikálů, hodlala usilovat o obhajobu zájmů nižších společenských

³⁶ J. Samuel Valenzuela: Orígenes y transformaciones del sistema de partidos en Chile, in: *Centro de Estudios Públicos*, No. 58, 1995.

³⁷ Na konci 20. let se objevují dvě významné politické skupiny *pipiols* a *pelucones*. První, předchůdci segmentu, který bude později označován jako liberálové, podporovali ústavu roku 1828 upevňující relativně decentralizovaný stát. Druzí byli zastánci konzervatismu a centralističtějšího modelu daného ústavou z roku 1833 schválené poté, co byli příznivci dokumentu z roku 1828 poraženi v občanské válce (1829-1830). Vynikající analýzu těchto pozic nabízí Simon Collier: *Ideas and Politics in Chilean Independence*, Cambridge: University Press, 1967.

³⁸ Některé strany například podporovaly jednání prezidenta (Národní strana je proto na konci padesátých let 19. století nazývána montt-varasistickou), nebo jejich politický odkaz (Liberálně-demokratická strana je označována za balmacedistickou, neboť se hlásí k prezidentu Balmacedovi).

vrstev. Vytváří se tak multistranický systém čítající šest či pět hlavních stran, jejichž volební podpora nedoznává velkých výkyvů. Strany usilovaly výhradně o mocenskou kontrolu a tudíž se jejich programy k sociálním a ekonomickým otázkám staví velmi obecně.³⁹ Charakteristickým jevem tak byla malá distance mezi extrémny. Těmi byly Konzervativní strana, pravicová organizace inspirovaná tradičním katolickým myšlením, a Demokratická strana, blízká sociální demokracii. Nicméně ani demokraté se nestavěli proti zavedenému řádu, naopak, otevřeně se identifikovali s vládním režimem. Socialistické segmenty ve straně nikdy nepřevládaly, a když roku 1912 došlo k založení Socialistické dělnické strany (*Partido Obrero Socialista*, POS), demokraté tím získali úplnou volnost v zakládání koalic a získávání ministerských křesel.

Nejdůležitější strany představovaly své kandidáty, pokud jim to nezakazovaly jejich předvolební dohody, v každých volbách ve většině obvodů.⁴⁰ Navíc, členové či sympatizanti stran spolu soupeřili o pozice ve významných společenských organizacích, syndikátech, univerzitách, stejně jako na středních školách či obecních radách. Přestože tato soutěživost byla nezřídka zasažena intervencí vlády, klientelismem a úplatky, strany byly nuceny maximalizovat své úsilí při mobilizaci voličů, místo aby spoléhaly na dosavadní praxi, tedy až jim Ministerstvo vnitra umístí příslušné kandidáty na oficiálně proklamovanou listinu. Posilovaly tak své organizační sítě a v jejich rámci kladly důležitost na postavení místních sekcí, které začaly ve stranických záležitostech hrát daleko významnější roli než dříve. Strany se projevovaly i ve veřejném životě a byly důležitým pojítkem mezi státem a nejrozličnějšími sociálními skupinami. Manuel Antonio Garretón o chilských politických stranách proto již v této době mluví jako o „páteři chilské společnosti“.⁴¹ Tento obraz sice úlohu stran zveličuje, nicméně je zcela správné tvrzení, že stranické sítě opatřily důležitý kanál, jehož prostřednictvím mohli lidé a sociální aktivisté rozvíjet své pouto s mocenskými centry.

³⁹ René Millar C.: El parlamentarismo chileno y su crisis 1891-1924, en: Oscar Godoy (ed.): *Cambio de régimen político*, Santiago: Ediciones Universidad Católica, 1992, s. 272-273.

⁴⁰ Tradiční chilskou volební soutěživost byla empiricky prokázána v práci Arturo Velenzuela: *Political Brokers in Chile: Local Government in a Centralized Policy*, Durnham, N. C.: Duke University Press, 1977.

⁴¹ Manuel Antonio Garretón: *Reconstruir la política: Transición y consolidación democrática en Chile*, Santiago: Editorial Andante, 1987. Nebo od stejného autora *El proceso político chileno*, Santiago de Chile: FLASCO, 1983.

Výrazným problémem se stala absence politické reprezentace dělnického hnutí. Od poloviny 19. století Chile zažívá složitý proces ekonomických, sociálních a politických proměn. Počátky industrializace, příliv obyvatel do měst, nárůst proletariátu a postupující podřízenost státního aparátu britskému kapitálu jsou některé z hlavních aspektů vývoje země. Roste tak význam sociální problematiky. Ta nebyla produktem vládní netečnosti, nýbrž šlo o fenomén, který zasáhl více či méně celou Evropu, jakožto důsledek rozvoje průmyslového kapitalismu. Život v průmyslových oblastech země, kde neexistuje sociální zákonodárství, byl skutečně velmi těžký. Tuto situaci navíc umocňoval extrémní nárůst obyvatelstva těchto regionů.

Sílící dělnické hnutí proto začíná bojovat za svá politická práva. V červenci 1890 zasáhne zemi generální stávka, první v dějinách Latinské Ameriky, která s definitivní platností potvrzuje, že se dělnická třída stává důležitým činitelem národní politiky. Stávky dělnické hnutí upevnily, dodaly jeho organizaci jistou disciplínu. Ledková stávka roku 1907, která tragicky vyvrcholí masakrem ve škole Santa María v Iquique, označuje konec stávkového cyklu. V následující dekádě již nedojde k žádnému velkému protestu či mobilizaci.

Ideologickým proudem, který měl výrazný vliv na orientaci prvních dělnických organizací, byl anarchismus, jenž do země dorazil ze sousední Argentiny. Přestože Chile na přelomu století navštívila řada latinskoamerických i evropských anarchistických vůdců, tento směr začíná ztrácet brzy svůj vliv na úkor socialismu a komunismu. Nicméně skutečnost, že někteří socialisté zpočátku k anarchismu přilnuli, bránila delší dobu vytvoření jednotné socialistické strany.

Postupem času můžeme vysledovat rozladěnost většiny sociálních sektorů a sílící kritiku vůči parlamentním praktikám. Pro chilský parlamentarismus tolik typické časté střídání ministrů v důsledku neschopnosti vytvořit silnou většinu, ústava, která nedávala prezidentovi právo rozpustit kongres, chybějící systém regulace sociálních konfliktů a stále menší ztotožňování Chilanů s vládoucí třídou, byly hlavními faktory, které vedly k narušení fungování vlády a krizi politického systému. K tomu ještě přistoupily ekonomické problémy vyvolané poklesem odbytu ledu v důsledku objevení jeho syntetické výroby.

Sociální transformace zasáhly ve druhé dekádě 20. století i do postavení tří „historických“ politických stran. Zatímco Konzervativní, Liberální a Radikální strana

vyvstaly ze štěpení stát vs. církev, v novém spektru, v němž hraje již dominantní úlohu sociální otázka, byly tyto strany na konci druhé dekády 20. století nuceny značně redefinovat svou identitu.⁴² První dvě zůstaly na pravici, zatímco třetí se postupně přesouvala do centra a později získala výsadní úlohu mediátora. Tyto proměny se promítly do parlamentních voleb roku 1918 a zejména do voleb prezidentských v roce 1920, které byly navíc výrazně poznamenány revoluční atmosférou. Aliance (Radikální strana, Demokratická strana) a její prezidentský kandidát Arturo Alessandri ve své prezidentské kampani hlásali provést zásadní obnovu země a vyvést ji z ekonomické a sociální mizérie. Naopak, Národní Unie a její kandidát Luis Barros Borgoño tvrdili, že jejich soupeři opustili dosavadní umírněnost a hodlají otevřít brány revoluce. Arturo Alessandri skutečně se svým populistickým a antioligarchickým diskursem dokázal rozbít tradiční schémata volební kampaně i politické zvyklosti. Jeho volební vítězství, k němuž mu dopomohly především hlasy z odlehlých severních a jižních oblastí země, znamenalo zásadní obrat v politickém vývoji země. Až do roku 1920 se politická rozhodnutí dělala převážně v salónech a volební výsledky byly odvozeny hlavně od finanční hotovosti, klientelistických sítí a schopnosti kontrolovat hlasy venkova.⁴³ Právě díky prezidentské volbě v roce 1920 se lidové vrstvy staly rozhodujícím aktérem politického procesu.

Alessandri přišel se sliby o sociálních a pracovních reformách, nicméně ve stávajícím politickém systému byly všechny jeho projekty odloženy, případně zcela zrušeny. Roku 1924, takřka na konci jeho mandátu, se stala událost, která definitivně stvrdila osud parlamentního režimu v Chile. Neakceschopnost politického systému, vygradovaná ledkovou krizí a populistickou politikou, vedla k vojenské intervenci. Díky reformnímu a antioligarchickému smýšlení armády, tradiční elity nemohly při prosazování svých zájmů počítat s její pomocí. Alessandri se roku 1925 vrací a jeho hlavním cílem je vytvoření nové ústavy, která by výrazně posílila prezidentské pravomoci. Jejím schválením tradiční elity ztrácí kontrolu nad státním aparátem, kterou držely po celé 19. století a v prvních dekádách století 20.

⁴²Ze základních prací analyzujících utváření chilského stranického systému z pohledu sociálního štěpení jmenujme: J. Samuel Valenzuela: *Democratización vía reforma: La expansión del sufragio en Chile*, Buenos Aires: IDES, 1985 a Timothy R. Scully: *Rethinking the Center Party: Party Politics in Nineteen- and Twentieth Century Chile*, Stanford: Stanford University Press, 1992.

⁴³ Sofía Correa Sutil: *Con las riendas del poder: La derecha chilena en el siglo XX*, Santiago: Editorial Sudamericana, 2004, s. 65.

Alessandriho vláda je zřejmě první v chilských dějinách, jež se pokusila o experiment, na který by se dal aplikovat Sartoriho termín „vnímavá vláda“, tedy vláda, u níž se vyžaduje, aby ustoupila sociálním požadavkům.⁴⁴ Obyvatelstvo již nemohlo být nadále obcházeno a nebráno v potaz. „Masy“, nejenže nemohou do nekonečna zůstat mimo hru, ale je dokonce užitečné jejich zapojení. Vzniká tak „politizovaná společnost“ a politická obec si nemůže s politizovanou společností poradit bez existence stran. Nutnost odlišit se od silných stran, kterou můžeme pozorovat u řady uskupení nově vzniklých v souvislosti se změnou volebního zákona daného novou ústavou z roku 1925, se obecně spojuje s ideologickou a programovou diferenciací vyvolanou polarizací stranického spektra. S tím souvisí i potřeba utváření stranických koalic.

Přestože byla prosazena ústava a s ní rovněž pokrokový zákoník práce, až do roku 1932 bylo Chile zasaženo hlubokou politickou krizí. Na jejím konci dochází ke strukturaci stranického systému a strany se stávají usměrňujícími činiteli společnosti. Zatímco první politické strany vznikají za podmínek velmi omezených občanských práv a mizivé volební účasti, díky nové ústavě a rozšíření volebních práv dochází k vytvoření skutečného multistranického systému. Stabilizace politického vývoje a pravidelné volby přispívají k jeho konsolidaci. Vyvrcholením dlouhodobých sociálních konfliktů se stalo založení Komunistické strany ve dvacátých a Socialistické strany ve třicátých letech 20. století. Tím bylo ideologické spektrum zastoupeno v úplném rozsahu.

Vznik chilských levicových stran je neodmyslitelně spjato se jménem Luise Emilia Recabarrena, nespornou autoritou dělnického hnutí, který byl daleko více propagátorem a vychovatelem než teoretikem. V roce 1911 přijíždí Recabarren, po letech strávených v zahraničí, do severního Chile, těžařské oblasti s množstvím proletariátu a tudíž značným, dosud nevyužitým, potenciálem pro sociální propagandu. Jeho pobyt v Iquique znamená skutečný přelom vymezující počátek politizace sociální otázky a budování základů budoucí komunistické strany. Roku 1912 Recabarren zakládá Socialistickou dělnickou stranu, jejímž prostřednictvím usiluje o zlepšení a obohacení každodenního života dělnické třídy.

⁴⁴ Giovavanni Sartori: Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu, Brno: CDK, 2005, s. 40.

Ideologie v této době nehrála přílišnou roli. Jak dokládá Elías Lafferte, pozdější komunistický vůdce, žádný člen strany, kromě Recabarrena, nikdy nečetl Marxe ani Engelse. „Marxismus se dostal do POS až postupem doby prostřednictvím studia knih, které přišly z Evropy, mezinárodních vztahů, cest soudruhů a spolupráce komunistické Internacionály.“⁴⁵ Sám Recabarren zastával názor, že chilskému proletariátu chybí pouze ukázat svou politickou a ekonomickou organizaci, aby byl schopen uskutečnit sociální revoluci, která ukončí panující kapitalistický řád. Současně ale k tématu revoluce zaujímá nejasné stanovisko, které je dáno násilnými konotacemi vyvolávanými tímto termínem. Pokud socialismus nazývá revolučním, činí tak spíše z důvodu nenalezení adekvátního přívlastku vyjadřujícího snahu o zásadní sociální přeměnu. Recabarren nevěřil, že opravdového vítězství socialismu bude dosaženo ziskem více členů strany nebo volebním vítězstvím, nýbrž povznesením individua. Snad nejslavnější Recabarrenova myšlenka zní: „Četba je jedním z nejlepších prostředků emancipace pracujících tříd. Proto doporučujeme, aby hodně četla.“ Sám zakládá vlivné noviny *El Despertar de los Trabajadores* a inspiruje vznik knihoven a škol.⁴⁶

Postupem času POS opouští oblast pampy a stává se stále více celonárodním fenoménem. Toto období transformace časově koresponduje s první světovou válkou. Současně Recabarren získává vliv uvnitř Dělnické federace (*La Federación Obrera de Chile*, FOCH), nejvýznamnější odborové centrály v zemi. Nicméně až do 20. let byla antisystémová levice naprosto marginálním aktérem chilské politiky. Recabarren několikrát kandidoval do parlamentu, v roce 1920 dokonce na prezidenta, a přestože byl v březnu 1921 nakonec skutečně zvolen poslancem za Antofagastu, nadále se potýkal s problémy ze strany vládnoucích orgánů. Častokrát byl vězněn, v květnu 1921 byl na něho v Iquique spáchán neúspěšný atentát.

Pod vlivem Ruské revoluce se Socialistická dělnická strana v lednu 1922 na IV stranickém sjezdu v Rancague transformovala na Komunistickou stranu Chile (*Partido Comunista de Chile*, PCCH), což byla jedna z podmínek vstupu do Kominterny. Členstvím v této organizaci se strana stala součástí světového komunistického hnutí, k čemuž Recabarren krátce před svou smrtí v roce 1924 poznamenal:

⁴⁵ Elías Lafferte: *Vida de un comunista*, Santiago: Austral, 1971, s. 85-86.

⁴⁶ Julio Pinto: *Desgarros y utopías en la pampa salitrera: la consolidación de la identidad obrera en tiempos de la cuestión social*, Santiago: LOM, 2007, s. 141-143.

„Z Ruska byla založena mocná mezinárodní komunistická strana, která prostřednictvím svých sekcí napříč všemi národy světa, buduje tu nejúžasnější intriku, v jejichž mřížích, chce, nechce, bude uvězněna kapitalistická třída, aby bylo dosaženo jejího naprostého vymizení. Každý den, který probíhá je novou epochou a každým dnem, který probíhá je mezinárodní komunistická strana mocnější, čímž je každým dnem kapitalistická třída slabší. Rozsah morální a materiální moci Ruska na východě, prokázané jeho poutem s ohromnou Čínou o 500 milionech obyvatelích, je nejjistějším zborcením anglické, francouzské a yankejské kapitalistické moci.“⁴⁷

Ve zprávách Kominterny o Latinské Americe z roku 1922 je chilská situace, především zásluhou Recabarrenova úsilí, hodnocena jako nepříznivější na celém kontinentu.

„Zde je dělnické hnutí nejjednotnější a má více proletářský charakter než v jiných zemích Latinské Ameriky (...) Strana má jasně proletářský charakter a těší se velkému vlivu u dělnického hnutí, řízenému takřka ve všech oblastech komunisty (...) Strana má své představitele v parlamentu a své centrální periodikum, které vychází třikrát týdně.“⁴⁸

Navzdory chilským úspěchům jsou kontakty mezi Chile a Kominternou velmi omezené a proto je jejím regionálním vedením pověřena geograficky výhodněji položená a evropskými vlivy více poznamenaná Uruguay a později Argentina.

Z hlediska organizace, Komunistická strana v prvních letech udržuje strukturu vytvořenou Socialistickou dělnickou stranou, až v listopadu 1926 jihoamerický sekretariát Kominterny zasílá „směrnice k bolševizaci Komunistické strany Chile“.⁴⁹ V oblasti fungování je možné sledovat velké svázání strany s Dělnickou federací. Tato koncepce bude později kritizována Eliásem Laffertem, neboť záměna strany a masové

⁴⁷ Luis Emilio Recabarren: Siete años de lucha contra el mundo capitalista, *La Justicia*, 7 de septiembre de 1924, reproducido in: Ximena Cruzat y Eduardo Devés, recopiladores: Recabarren, *Escritos de prensa*, Santiago: Nuestra América. Terranova, 1985, Tomo 4, s. 1985.

⁴⁸ RTsJIDNI, F495, O18, D 132, pp. 24-32, citováno z.: Ulianova, Olga y Riquelme Segovia, Alfredo: *Chile en los archivos soviéticos 1922-1931, Tomo 1: Komintern y Chile 1922-1931*, Santiago: LOM, 2005, s. 98.

⁴⁹ Gómez Ch., María Soledad: *Partido Comunista de Chile. Factores nacionales e internacionales de su política interna (1922-1952)*, Santiago: Documento de Trabajo, FLASCO, 1984, s. 5.

fronty údajně limitovala rozvoj a růst obou organizací a znesnadňovala vývoj Komunistické strany jako strany masové.⁵⁰

V roce 1925, když země zažívala nejhorší politickou krizi od občanské války v roce 1891, Komunistická strana dosáhla zvolení svého prvního senátora, Manuela Hidalgo, a sedmi poslanců. Nicméně poté, co se prezidentem země stal v květnu 1927 generál Carlos Ibáñez del Campo, pro stranu začaly těžké časy. Ač antikomunismus, jakožto fenomén v rozpuku, nebyl hlavním ideologickým prvkem jeho vlády,⁵¹ politický exil a cenzura budou v této době na denním pořádku. Právě z odpůrců prezidenta, od pravice na levici, se rekrutují nejdůležitější političtí činitelé třicátých let. Díky nucenému exilu, jehož střediskem byla zejména Paříž, získaly mezinárodní zkušenost a znalost světové politiky.

Komunistická strana Chile přichází v roce 1928 se svou vlastní „Platformou okamžitých požadavků proti vojenské fašistické diktatuře Carlose Ibáñeze“ usilující o vytvoření lidově-demokratické vlády, do níž by vstoupily dělnické a zemědělské organizace.⁵² Komunisté měli značnou podporu v rámci Dělnické federace a mezi horníky, ta se však dlouho neodrážela ve volebních výsledcích. Kromě Ibáñezova autoritářského režimu a chilského volebního systému se na tom podepsala i moskevská politická linie „třída proti třídě“, kterou strana roku 1927 přijala, a která měla za následek zvýšení její politické izolovanosti. V tomto období i světoví komunisté zažívají období nestability. Izolovaní a snící o sovětském ideálu, přejímají vše značně kriticky.

Vláda Carlose Ibáñeze neznamena pro chilský komunismus pouze první zkušenost s ilegalitou, jedná se také o dobu, kdy je nastolena uvnitř strany stalinistická linie.⁵³ V rámci ideologického boje dochází k první vlně velkých čistek, která v roce

⁵⁰ Hernán Ramírez Nocheoa: *Origen y Formación del Partido Comunista de Chile: Ensayo de Historia del Partido*, Santiago: Editorial Austral, 1965, s. 212.

⁵¹ Na rozdíl od režimu generála Pinocheta, který se na Ibáñeze bude později často odvolávat, jakožto na svůj vzor. Ibáñezovou ideologií byl nacionalismus, jímž byl nesený požadavek sociálních a ekonomických reforem. Nacionalistické konotace byly cíleny proti Velké Británii a USA, jakožto údajným viníkům chilské zaostalosti.

⁵² Gómez Ch., María Soledad: *Partido Comunista de Chile. Factores nacionales e internacionales de su política interna (1922-1952)*, Santiago: Documento de Trabajo, FLASCO, 1984, s. 4.

⁵³ Proces stalinizace, který se rozvíjí nerovnoměrným způsobem od konce dvacátých let, byl dokončen kolem roku 1936. Tímto pojmem označujeme vytváření řídicího, hierarchického, byrokratického a autoritativního aparátu politicky a ideologicky napojeného na sovětské vedení a věrně následující všechny změny jeho mezinárodní orientace. Výsledkem tohoto procesu bylo přijetí doktríny „revoluce na etapy“ a „bloku čtyř tříd“, jakožto základu praktické politiky, jejímž cílem byla konkretizace

1931 vyústí v rozdělení strany. Od oficiální linie, vedené Elíase Laffertem, se odděluje trockistická frakce řízená Manuelem Hidalgem. Jeho strana však měla mizivý vliv a v roce 1937 většina jejích členů vstupuje do Socialistické strany.

Již v dubnu 1929 Vitorio Codovilla, delegát Jihoamerického byra, při popisu žalostné situace chilské KS, díky vládním represím prakticky zničené, ve svých strukturách ještě „nebolševizované“, ignorující rozhodnutí Kominterny, tvrdí, že příští politickou změnou v Chile se stane lidová revoluce vedená „proletářskou avantgardou“.⁵⁴ Základní důraz soudobých dokumentů Kominterny pojednávajících o rozličných zemích je položen na vojenskou činnost, zejména na vyvolávání vzpour uvnitř armády. V tomto kontextu je mimořádná pozornost Moskvy věnovaná povstání chilského námořnictva v roce 1931. Přestože se, jak dokazují archivní dokumenty, chilská KS na akci nijak nepodílela, o její přípravě se dodnes vedou dlouhé diskuze.⁵⁵

Carlos Ibáñez byl nakonec roku 1931 svržen díky kombinaci jiných okolností. Zejména šlo o důsledek hospodářské krize, která Jižní Ameriku, a Chile obzvlášť, velmi hluboce zasáhla. Tlaky politické opozice, podpořené protesty občanů, se staly neudržitelné a podnítily výrazné politické změny. Mezi sesazenými jihoamerickými vládci tak kromě Ibáneze můžeme jmenovat například Yrigoyena v Argentině, Leguía v Peru či Ayoru v Ekvádoru.

V říjnu téhož roku byl prezidentem zvolen radikál Juan Estaban Montero. Ani jeho mimořádný volební zisk 63,93% nicméně nezabránil tomu, aby byl v červnu 1932 svržen. To, že se jedná o nejzmatenější rok chilských politických dějin, bylo stvrzeno poté, co vůdci puče Grove, Hurtado a Dávila, vyhlásili „Socialistickou republiku“. Ta, přestože trvala pouze dvanáct dní, zanechala v dějinách země nesmazatelnou stoupu. Stala se symbolem definitivního zrození silného politického a kulturního pólu – marxistické levice. Zápas marxismu a antimarxismu můžeme sledovat již od počátku století, ale právě od roku 1932 se stává zásadním protagonistou chilských politických dějin, přičemž jeho vliv potrvá až do osmdesátých let.

národně-demokratické etapy. Tato doktrína vytvořená Stalinem byla vztažena na Čínu a následně ve všeobecné formě na všechny koloniální a polokoloniální země. Citováno z: Michael Löwy: *El marxismo en América Latina: Antología, desde 1909 hasta nuestros días (edición actualizada)*, Santiago: LOM, 2007, s. 28.

⁵⁴ Ulianova, Olga y Riquelme Segovia, Alfredo: *Chile en los archivos soviéticos 1922-1931, Tomo 1: Komintern y Chile 1922-1931*, Santiago: LOM, 2005, s. 56-57.

⁵⁵ Ulianova, Olga y Riquelme Segovia, Alfredo: *Chile en los archivos soviéticos 1922-1931, Tomo 1: Komintern y Chile 1922-1931*, Santiago: LOM, 2005, s. 58

V říjnu se konají nové prezidentské volby, v nichž přesvědčivě zvítězí Arturo Alessandri a zahájí tak své druhé období v tomto úřadu. Když se před dvanácti lety pokoušel oslovit Chilany poprvé, v zemi v podstatě koncept pravice a levice neexistoval. Jak je známo, Alessandri tehdy označoval lidové masy termíny „milovaná lůza“ nebo „zlatá chátka“. Důsledkem velké hospodářské krize dochází nejen k proměně ekonomického systému, ale také k diskreditaci liberální demokracie a kapitalismu. Socialismus se tak stává atraktivním pro stále více středních vrstev a intelektuálů.⁵⁶ Také Radikální strana začíná inklinovat stále více k levici, ač tato skutečnost byla dána spíše historickým vývojem strany než revolučními stanovisky.

Tyto změny se promítnou již ve zmiňovaných prezidentských volbách v roce 1932, když Marmaduke Grove, jeden z významných vůdců svržené „Socialistické republiky“, dosáhl 17,74% hlasů, zatímco kandidáti konzervativců a liberálů obdrželi 13,77%, respektive 12,50%. Komunisté zůstali i nadále marginální a izolovaní. Jejich kandidát Elías Lafferte získal sotva 1,20% hlasů. Hídalova frakce nebyla schopná zužítkovat příznivou situaci, díky své slabé organizovanosti.

V roce 1933 tak vzniká nová levicová strana – Socialistická strana Chile (*Partido Socialista de Chile*, PSCH). Byla výsledkem sjednocení různých malých radikálních organizací, přičemž asi třetina členů ústředního výboru pocházela z Recabarrenových spolupracovníků z doby POS. Vývoj strany byl opačný od běžné evropské praxe, kdy existuje socialistická strana, z níž se odštěpí sociální demokraté a marxisté. Chilští socialisté navíc neusilovali o vznik sociálně-demokratické alternativy, ale byli přívrženci marxismu usilující o svržení kapitalistického řádu. Vytvořením Socialistické strany se tak v Chile vytvořila situace marxistického bipartismu. Po čtvrt století bude v socialistických členských průkazech vytištěna ustavující deklarace principů hlásící se k marxismu jako „k metodě výkladu skutečnosti“, odmítající jako iluzorní cestu společenské přeměny a vyhlašující jako nutnost „diktatury organizovaných pracujících“.⁵⁷ Hlavním rozlišovacím znakem mezi oběma stranami se napříště stane jejich vztah k Sovětskému svazu, neboť socialisté budou vždy velkými kritiky Stalina a pozdějšího „socialistického realismu“. Přestože kořeny strany můžeme najít v převratu, jehož výsledkem bylo krátké zřízení

⁵⁶ Sofia Correa Sutil: *Con las riendas del poder: La derecha chilena en el siglo XX*, Santiago: Editorial Sudamericana, 2004, s. 40.

⁵⁷ Jiří Kunc: *Salvador Allende*, Praha: Horizont, 1987, s. 28.

„Socialistické republiky“, socialisté budou v následujícím období usilovat o ústavní převzetí moci. Prezidentské volby v roce 1932 ostatně jasně demonstrovaly jejich volební sílu.

Zatímco v parlamentním režimu byla levice zastoupena jedinou stranou sociálně-demokratické povahy, která však svůj program nenaplnovala v praxi, nyní je tato pozice reprezentována marxistickým směřováním.⁵⁸ Latinskoamerické státy jsou jistě zformované, tj. diferencované a charakterizované stabilitou interakcí, ale jeden z jejich subsystémů, stranický systém, zřídka získal během svých nesouvislých životních cyklů strukturální konsolidaci. Podle Sartoriho se stranický systém stává strukturovaným tehdy, když obsahuje pevně etablované masové strany. Masové strany jsou tak dobrým indikátorem strukturovaného stranického systému.⁵⁹ Díky Socialistické, a následně i Komunistické straně, dochází ke strukturaci chilského stranického systému již na počátku třicátých let, na latinskoamerické poměry nezvykle brzy.

Zvolením Alessandriho získala země stabilní vládu a zahraniční pozorovatelé budou od této doby mnohokrát opakovat, že je Chile jedinou existující demokracií latinskoamerického kontinentu, navzdory vzestupu marxismu a sílící polarizaci. Chilský sociolog Tomás Moulian mimořádnou stabilitu politického systému v letech 1933-1973, jejímž výsledkem byl růst životní úrovně průměrně o 3% ročně, vysvětluje schopností systému integrovat takové síly, které se jevily významné z hlediska jejich organizačně-mobilizačních schopností a současně odsunout takové, jež těmito schopnostmi nedisponovaly. Legitimita systému je dána schopností poskytnout všem centrálním aktérům příležitost v soutěži o moc.⁶⁰

Kromě této vhodné institucionalizace konfliktu je důležité zmínit ještě jeden důležitý faktor. Jedná se o existenci středových stran, které měly významnou voličskou podporu a byly proto schopné ovlivňovat vztahy mezi extrémy. Přestože existovala bipolární struktura, koaliční vláda zajišťovala dostředivou soutěž a tím udržovala pluralismus, alespoň v počátku, v umírněné podobě. Od třicátých let tuto roli hrála Radikální strana, nesourodé seskupení, které je velmi těžké charakterizovat.

⁵⁸ Moulian Tomás: *La forja de ilusiones: El sistema de partidos 1932-1973*, Santiago: Universidad ARCIS/FLASCO, 1993, s. 78.

⁵⁹ Giovavanni Sartori: *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*, Brno: CDK, 2005, s. 245.

⁶⁰ Moulian Tomás: *La forja de ilusiones: El sistema de partidos 1932-1973*, Santiago: Universidad ARCIS/FLASCO, 1993, s. 84.

Ze sociální perspektivy byla členská základna strany tvořena zejména jižanskými statkáři a provinčními řemeslníky, zatímco její volební základna se opírala o státní zaměstnance. Členové Radikální strany označovali sami sebe za levicovou stranu, a stejně tak na ně nahlížely i strany pravicového spektra.⁶¹ Díky ekonomické politice a potlačování jakékoli známky sociálního odporu, se radikálové v polovině třicátých let definitivně rozcházejí s Alessandriho vládou.

Až do roku 1934 udržuje komunistická strana stále politiku rozchodu se systémem, aniž by však činila přípravy na revoluci.⁶² V roce 1935 je Kominternou přijata taktika „lidové fronty“, která znamená kardinální obrat. Snahou Moskvy je nyní vytvoření spojení se všemi levicovými stranami s cílem zadržet fašismus. Tento význam, ač se může jevit v případě Chile jako značně nesmyslný, následně vede k vytvoření fenoménu, který zásadním způsobem ovlivní dějiny země ve 20. století.

Centrem chilské Lidové fronty byla Radikální strana, nestálá ve svých názorech, vždy měnící svou strategii spíše na základě politického vývoje než dlouhodobého programu. Současně to byli právě radikálové, kteří zajistili ochranu ústavního systému. Aliance, přestože nebyla nikterak revoluční, napomohla vnitřnímu upevnění levice a dodat jí mimořádný politický vliv. Pokud jde o Socialistickou stranu, ta nějaký čas vyhlášení Lidové fronty vzdorovala. Nakonec, na IV sjezdu strany v roce 1937, se i socialisté po dlouhých jednáních dohodli na svém připojení.

Parlamentní volby v roce 1937 ještě posílily postavení radikálů, kteří získali 18,6% hlasů, což je řadilo na třetí místo za konzervativce a liberály. Socialistická strana na čtvrtém místě obdržela 11,2% hlasů, komunisté, jejichž volební síla byla stále omezena, 4,1% hlasů. Hlavní úloha komunistů spočívala zejména v usmíření konfliktů mezi dvěma nejsilnějšími stranami. Jednání komunistů se přitom neomezovalo jen na úroveň strany, důležitá byla též jejich pozice u dělnického a odborového hnutí, kde Lidová fronta našla cenného spojence v boji proti Alessandriho vládě.

⁶¹ Sofia Correa Sutil: *Con las riendas del poder: La derecha chilena en el siglo XX*, Santiago: Editorial Sudamericana, 2004, s. 67-68.

⁶² Ač v případě krveprolití v Ránquil budou vždy zmiňovány jisté pochybnosti o případné účasti komunistů. Olga Ulianova: *Levantamiento campesino de Lonquimay y la Internacional Comunista*, en: *Estudios Públicos*, No. 89, 2003, s. 173-223.

Před prezidentskými volbami, mezi dubnem a říjnem 1938, je dosaženo finální podoby aliance, kterou můžeme definovat jako nadvládu radikálů, avšak s autonomií ostatních sektorů. Socialisté definitivním stáhnutím kandidatury Marmaduqua Groveho, neboť ten zjevně nemohl počítat s podporou komunistů, změnili svou dosavadní pozici a snažili se o jednotu koalice. Za kandidáta byl nakonec vybrán radikál Pedro Aguirre Cerda.

Fašistická hrozba byla v Chile nereálná a dá se říci, že antifašismus plnil funkci „masky“.⁶³ Extrémní pravice i přesto nakonec sehrála výraznou úlohu v prezidentských volbách v roce 1938. Také Chile totiž zakusilo svou zkušenost s fašistickou stranou, ač Národně-socialistické hnutí (*Movimiento Nacional Socialista*) bylo fenoménem striktně chilským, s nacionálním programem a tudíž je možné jeho srovnání s jinými latinskoamerickými nacionálními hnutími. Na konci třicátých let měla strana vedená advokátem Jorge Gonzálezem von Maréesem takřka pěti procentní voličskou podporu, což je číslo nikoli zanedbatelné.

Prezidentské volby vzbuzovaly velké vášně, které v mnohém připomínaly situaci v roce 1920. Soupeřem Aguirre Cerdy byl kandidát pravice Gustavo Ross, schopný ministr financí Alessandriho kabinetu a hlavní favorit volebního klání. Extrémní pravice a také některé antimarxistické levicové síly navíc podpořily kandidaturu Carlose Ibáñeze. Pravice volby prezentovala, a stejně tak bude činit i v šedesátých letech, jako střet křesťanské a mongolské z Moskvy řízené civilizace. Zásadním se pro výsledky voleb ukázal incident z 5. září, kdy byl uskutečněn neúspěšný pokus o puč vyvolaný národními socialisty. Tato událost kompromitovala Ibáñezovu kandidaturu a jeho hlasy, i v důsledku následných represí Alessandriho vlády vůči pučistům, připadly Aguirre Cerdovi. Ten nakonec zvítězil o pouhé 4 000 hlasů, podpora extrémní pravice se ukázala jako rozhodující. Je dějinným paradoxem, že se antifašistická Lidová fronta dostala k moci díky prakticky jedinému autentickému fašistickému hnutí, které v zemi existovalo.

⁶³ V Chile existovala silná německá menšina a starší historiografie obvykle pokládala německé kolonie v Latinské Americe za jednotné bloky, které masově, politicky a ideologicky přilnuly k nacismu. Ale ne vždy tomu tak bylo. Ač většina Němců a jejich potomků byla sympatizanty nacistického Německa, neznamenal to, že by museli nutně podporovat nacistický režim. To platí také pro Chile, kde bylo Němců a jejich potomků ve třicátých letech více jak 35 000. Rafaelle Nocera: *Chile y la guerra, 1933-1945*, Santiago: Centro de Investigaciones Diego Barros Arana de la Dirección de Bibliotecas, Archivos y Museos y LOM Ediciones, 2006, s. 45.

V očích velvyslanectví Spojených států neměla Lidová fronta dobrou pověst. Po jejím vítězství severoamerický velvyslanec Norman Armour prohlásil, že porážka Artura Alessandriho a Gustava Rosse je důsledkem podvratné a šířivé extrémně rudé agitace. Aguirre Cerda proto od prvních dnů svého mandátu usiloval o uklidnění všech, kteří měli strach z extremismu Lidové fronty. Jak slíbil ve své volební kampani, po celou dobu své vlády zastával umírněnou pozici ve vztahu k zahraničnímu kapitálu. Cílem vlády nebylo znárodnění firem či přistoupit na radikální distribuci bohatství, nýbrž podporovat růst produkce.⁶⁴

Úspěch levicové koalice byl mimořádný, také pokud vezmeme v potaz volební omezení. Podle historika Paula Drake z 9,5% obyvatel, kteří měli volební právo, pouze 4 maximálně 5% pocházelo z nižších vrstev. U nich navíc byla daleko nižší volební účast než u vrstev středních a vysokých.⁶⁵ V této době dělníci představovali pouze 16,8% aktivní populace, zatímco zemědělci 34,5%. Tato numerická slabost se ještě vystupňuje, vezmeme-li v potaz, že sektor služeb, součást státního aparátu, představoval 48,7% aktivní populace.⁶⁶ Pravice navíc byla známa ovlivňováním volebních výsledků. V dubnu 1938 britské velvyslanectví informovalo Londýn o tom, že v následujících volbách bude 22% hlasů koupených.⁶⁷ Rossova porážka tak ukazuje, že ani finance již nebyly v Chile určujícím politickým faktorem.

Období mezi léty 1938 a 1946 můžeme označit jako fázi umírněného pluralismu. Vládní středo-levicová koalice, se svým programem kombinujícím střídmy kapitalismus a sociální demokratizaci, plnila úlohu stabilizátora. V otázkách vnitřní politiky se vláda Lidové fronty zaměřila především na dva modernizační aspekty: centralizaci ekonomiky a vzdělání. V rámci prvního cíle byl navržen ambiciózní plán industrializace země, jehož symbolem bylo vytvoření Sdružení na podporu výroby (*Corporación de Fomento de Producción*, CORFO). Úspěšná politika vlády znamenala, že přehnané povolební reakce byly rychle vystřídány až překvapivou umírněností. Pedro Aguirre Cerda se stal novým idolem národa a jeho krátké období v prezidentském úřadě tuto pozici na dlouhou dobu upevnilo. To se odrazilo

⁶⁴ Rafaela Nocera: *Chile y la guerra, 1933-1945*, Santiago: Centro de Investigaciones Diego Barros Arana de la Dirección de Bibliotecas, Archivos y Museos y LOM Ediciones, 2006, s. 60.

⁶⁵ Paul Drake: *Socialismo y populismo: Chile 1932-1973*, Valparaíso: Ediciones Universitarias, 1993.

⁶⁶ Enzo Falleto, Eduardo Ruiz, Hugo Zemelman: *Genesis Histórica del Proceso Político Chileno*, Santiago: Quimantú, 1971, s. 107.

⁶⁷ Sofía Correa Sutil: *Con las riendas del poder: La derecha chilena en el siglo XX*, Santiago: Editorial Sudamericana, 2004, s. 73.

v nejbližších parlamentních volbách v roce 1941, kdy podpora pravice klesla na 31,1%, oproti 42%, které získala v roce 1937. Nejvyššího volebního zisku, 21,8%, dosáhla poprvé ve své historii Radikální strana. Socialistická strana díky 16,7% hlasů přeskočila liberály.

Vláda Lidové fronty byla pochopitelně úzce svázána s mezinárodním vývojem. Po německém útoku na Sovětský svaz se novým heslem Kominterny, jakož i komunistických stran, stala „národní fronta“, širší než předešlá fronta „lidová“, spojující všechny síly odhodlané bojovat proti fašismu. Pokud jde o Chile, jeho ekonomika byla již plně závislá na Spojených státech a země si jen těžko mohla dovolit samostatný politický postup. Nový prezident Juan Antonio Ríos, zvolený po předčasné smrti Aguirre Cerdy, správně odhadl situaci a jeho vláda vypověděla diplomatické styky s mocnostmi Osy.

S koncem války se však ukazovalo, že je stále těžší udržet pozice komunistů ve vládě. Poslední rok a půl vlády prezidenta Ríose byl ve znamení sociálních konfliktů a zuřivé volební soutěže. Sociální mobilizace vyvolala 28. ledna 1946 generální stávkou, doprovázenou četnými konflikty s karabiníky. Ty si vyžádaly šest obětí, mezi nimi i Ramonu Parra, jejíž jméno ponesou komunistické bojové brigády za vlády Lidové jednoty.

Úmrtí prezidenta Ríose vyvolalo další předčasné prezidentské volby, z nichž jako vítěz vzešel Gabriel González Videla, vůdce levicového křídla Radikální strany. Výraznou zásluhu na jeho úspěchu měli také komunisté, ostatně sám básník Pablo Neruda na jeho počest složil oslavnou báseň „Národ mu říká Gabriel“ (*El pueblo llama Gabriel*). I triumf Gonzáleze Videli vyvolal poplach varující před rudým nebezpečím, byť zdaleka ne v takové míře jako v roce 1938. Viceprezident Alfredo Duhalde si přesto pohrával s možností vyvolat státní převrat „z hora“, snad ve jménu antikomunismu.⁶⁸

Účast komunistů ve vládě nebylo v dobovém kontextu ničím mimořádným. Mezi léty 1946 a 1947 se podíleli na vládě De Gasperiho v Itálii, Ramadiera ve Francii či Národní fronty v Československu. Komunisté byli během války také součástí Batistovy vlády na Kubě. Nicméně, bezprostředně po vítězství Gonzáleze Videli

⁶⁸ Joaquín Fernando: *Mundo y fin de mundo: Chile en la política mundial 1900-2004*, Santiago: C.I.P., 2005, s. 238.

velvyslanec Spojených států Bowers informoval Washington o prezidentově důvěrném sdělení, že ač nemůže být komunistům nevděčný a je nucen je začlenit do vlády, tento stav nebude trvat dlouho a při prvním konfliktu koalici zruší. Když Chile usilovalo o nezbytnou severoamerickou půjčku ve výši 50 milionů dolarů, dostalo od Washingtonu odpověď, že tato půjčka je podmíněna antikomunistickou politikou. Navíc, jako reakce na přítomnost komunistů ve vládě, bylo uvaleno embargo na všechny půjčky směřující do Chile.⁶⁹

Komunisté drželi tři vládní křesla (ministerstvo zemědělství, veřejných prací a půdy a kolonizace) a navíc byli hojně zastoupeni ve státní správě po celé zemi. Pokud někdo doufal, že tento stav neutralizuje hrozbu sociálních protestů, stal se pravý opak. Vládní strana totiž podněcovala politiku sociální mobilizace, která narušovala činnost vlády. Současně se také těšila rostoucí podpoře obyvatel, což potvrdil výsledek obecních voleb v dubnu 1947, v nichž komunisté získali 17% hlasů, nejvíce ve své historii. Krátce po těchto volbách, které pro radikály znamenaly porážku, González Videla schválil odchod komunistů z kabinetu. Krize byla interpretována ve světovém rozměru, což umocnilo vnitřní tlaky. Po celou dobu komunistického působení ve vládě existovala Chilská antikomunistická akce (*Acción chilena anticomunista*, ACHA), militantní organizace složená z pravicových elementů a také některých socialistů, která nyní vystupňovala svou činnost. Také deník *El Mercurio* se na antikomunistické kampani, v níž se uplatnily též historky o lidojedství a znásilňování, velmi čile podílel.

Konfrontace vyvrcholila stávkou horníků v uhelném dole Lota, mimořádně důležitém pro ekonomiku země, trvající od 4. do 21. října. Prezident obvinil komunisty z pokusu o získání kontroly nad strategickými surovinami, která by měla napomoci Sovětskému svazu v případě vypuknutí třetí světové války.⁷⁰ Stávka tím dostává okamžitě mezinárodní rozměr. Již 9. října byli náhle vypovězeni jugoslávští diplomaté s odůvodněním, že podporovali dělnické revolty. Chilská vláda dokonce přišla s informací, že existuje nebezpečný „panslavistický“ plán, o němž ji minulý rok při své návštěvě Chile informoval sám maršál Tito. Jugoslávie 11. října v reakci na chilský postoj ukončila diplomatické styky.

⁶⁹ Hernán Soto: *Las relaciones entre Chile y la Unión Soviética 1917-1947*, Santiago: Instituto de Ciencias de Alejandro Lipschutz, 1991, s. 27.

⁷⁰ Sofía Correa Sutil: *Con las riendas del poder: La derecha chilena en el siglo XX*, Santiago: Editorial Sudamericana, 2004, s. 127.

Dalšího dne nad ránem ostřelovalo z kulometu několik neznámých osob sovětskou ambasádu v ulici Biarritz a 21. října se stalo to, čemuž události nasvědčovaly již několik měsíců - chilská vláda ukončila diplomatické styky se SSSR. Oficiálním vysvětlením byla sovětská podpora revolučních komunistických bojů, které v poslední době zasáhly zemi. Vláda současně zamezila velvyslanci Žukovovi, jeho rodině a celému diplomatickému personálu čítajícím více jak 40 osob opustit zemi a držela je deset měsíců jako vězně. Až 27. srpna 1948 jim bylo umožněno v doprovodu chilských funkcionářů opustit zemi.⁷¹

Konečně, 22. října 1947, byly rozvázány oficiální vazby i s poslední východoevropskou zemí – s Československem, s nímž Chile udržovalo diplomatické styky již od roku 1921. Československo se sice nacházelo v sovětské zájmové sféře, komunisté zde ale ještě u moci nebyli. V oficiálním prohlášení zasláném chilskou vládou do Prahy se přesto píše:

*„Chilská vláda došla k přesvědčení, že události, které narušily obecný klid Chile v posledních měsících, měly jako rozhodující příčinu podněcování mezinárodního komunismu vedeného přímo či prostřednictvím skupin blízkých Chile. Takové popouzení se řídí celým systémem politické činnosti a mezinárodního pronikání řízeného ze zemí ovládaných komunistickým režimem. Takové přesvědčení, spolu s nezbytným závazkem udržovat politický řád a ustavený demokratický režim, který byl chilskému lidu svobodně dán, nedovoluje mé vládě nadále udržovat vztahy se zeměmi, které tak vážně inspirovaly útoky proti politické nezávislosti republiky a vystavily nebezpečí samotný život národa.“*⁷²

Ani chilská ambasáda v Praze nebyla o celé záležitosti dopředu informována a zřejmě ani samotná chilská vláda nevěděla, jak se s touto záležitostí vypořádat. Pravděpodobně hodlala do poslední chvíle vyčkat na to, jak se vyvine vnitřní situace v Československu a na další pokyny Spojených států. V den přerušení diplomatických styků vydalo československé Ministerstvo zahraničí následující prohlášení:

⁷¹ Hernán Soto: *Las relaciones entre Chile y la Unión Soviética 1917-1947*, Santiago: Instituto de Ciencias de Alejandro Lipschutz, 1991, s. 30.

⁷² Archivo Histórico, Centro de Documentación del Ministerio de RR. EE. de Chile, Praga, 22. 10. 1947.

„Konzul Československé republiky v Santiagu byl v úterý odpoledne⁷³ zástupcem Ministerstva zahraničí Chile obeznámen, že se chilská vláda rozhodla zrušit diplomatické a konzulární vztahy se zeměmi ovládanými komunisty, tedy se Sovětským svazem a Československem. Chilská vláda přijala toto rozhodnutí podle vlastních prohlášení z následujících důvodů. „V důsledku mezinárodní komunistické propagandy mezi stávkujícími chilskými horníky.“ Ministerstvo zahraničních věcí k této věci prohlašuje, že se chilská vláda odvolává, s cílem ospravedlnit svou iniciativu, na zjevné výmysly. Její jednání, které do mezinárodních vztahů vkládá ideologické hledisko a které je v rozporu s běžnou představou o trestu, se vážně vzdaluje od jednomyslně schválených zásad mezinárodního práva ve vztazích mezi civilizovanými státy a v důsledku nemůže přispět míru.“⁷⁴

Zatímco chilský velvyslanec v Moskvě Cruz Ocampo⁷⁵ nemohl opustit Sovětský svaz se svou snachou, neboť ta, jakožto sovětská občanka, potřebovala zvláštní povolení, a sovětský velvyslanec Žukov byl v Santiagu prakticky uvězněn, ukončení vztahů s Československem nemělo tak dramatické konotace. Velvyslanci Klecandovi Havlasovi a konzulovi Čejkovi byl umožněn bezproblémový návrat do vlasti. Pokud jde o tyto muže, v žádném případě se nejednalo o sympatizanty komunismu, ba naopak. Čejka byl přítelem generála Carmony z doby své diplomatické mise v Portugalsku. Klecanda Havlasa, autor dobrodružných románů a dlouholetý československý diplomat, byl brzy po návratu do Prahy v důsledku čistek ve státní správě nucen emigrovat do USA.⁷⁶

Chilský velvyslanec byl v osudných dnech mimo Prahu, nicméně podle svědectví konzula probíhala jednání s československou vládou v přátelské atmosféře. Již po přerušení diplomatických vztahů s Jugoslávií a Sovětským svazem, tlačila Moskva na československou vládu, aby přerušila styky se Santiagem. Ta však

⁷³ 21. 10. 1947.

⁷⁴ *Informa sobre la ruptura de relaciones con Checoslovaquia*, Archivo Histórico, Centro de Documentación del Ministerio de RR. EE. de Chile, Praga, 17 de Noviembre de 1947, N. 85/10. (napsáno v Paříži), s. 3.

⁷⁵ Cruz Ocampo, bývalý velvyslanec ve Vatikánu, byl chilskou levicí dlouhodobě kritizován pro své konzervativní postoje. Po svém návratu z Moskvy se Cruz Ocampo stane velkým kritikem SSSR. Na III valném shromáždění OSN v Paříži přednese zprávu s názvem *The totalitarian neo-czarism of the Soviet Union: violation of the basic human rights*.

⁷⁶ *Informa sobre la ruptura de relaciones con Checoslovaquia*, Archivo Histórico, Centro de Documentación del Ministerio de RR. EE. de Chile, Praga, 17 de Noviembre de 1947, N. 85/10. (napsáno v Paříži), s. 4.

kategoricky odmítla, neboť i většina komunistických ministrů, například Vladimír Clementis, byla proti. Chilský konzul ve své zprávě popisuje události s překvapivou rozvahou:

„Československo, zasažené hrůzami války a hanebnou nacistickou okupací, je povinno zajistit své vojenské spojení s Ruskem, aby mohlo bránit svou vlastní existenci. Je ale nutné uznat, že si přeje udržovat nejlepší vztahy s ostatními zeměmi kontinentu.

Pokud jde o sympatie k Americe, jsou evidentní a vždy ve mně během mého krátkého pobytu v Praze vzbuzovala pozornost důležitost, jaká je přikládána dobrým vztahům se Spojenými státy a všemi republikami Jižní Ameriky.

Dokonce se mluví o tom, že sám ministr zahraničí Jan Masaryk, který se v těchto dnech nacházel v New Yorku jako delegát své vlády u OSN, vyjádřil přání přemístit se do Chile, aby se s Vámi mohl setkat a informovat se o důvodech, které motivovaly zrušení vztahů. Až do poslední chvíle se věřilo v možnost nápravy.“⁷⁷

Chile projevilo překvapivě mimořádný zájem o československé události v dalších měsících. Po únorovém převratu a nástupu komunistů k moci, se na půdě OSN Chile ostře ohradilo vůči Sovětskému svazu a požadovalo vysvětlení pražských událostí. S vývojem událostí v Československu vyjádřili ostrý nesouhlas mj. takové osobnosti jako chilský arcibiskup José María Caro nebo nositelka Nobelovy ceny za literaturu básnířka Gabriela Mistral.⁷⁸

Pokud jde o Komunistickou stranu Chile, stále více se do popředí dostávala otázka, zda může být dovoleno, aby legálním způsobem vystupovala politická formace bojující proti vládnoucímu politickému systému. Konflikt vyvrcholil poté, co González Videla předložil Kongresu návrh na zákaz nestátotvorných stran, tzv. „Zákon na trvalou obranu demokracie“, jenž měl mj. postavit Komunistickou stranu

⁷⁷ *Informa sobre la ruptura de relaciones con Checoslovaquia*, Archivo Histórico, Centro de Documentación del Ministerio de RR. EE. de Chile, Praga, 17 de Noviembre de 1947, N. 85/10. (napsáno v Paříži), s. 5-6.

⁷⁸ Nesmíme zapominat, že Vatikán vždy udržoval silně antikomunistické postoje, které se ještě přirostly zásluhou sovětské přítomnosti ve východní Evropě a silné volební podpory Komunistické strany Itálie.

mimo zákon, její poslance zbavit mandátů, členům strany zakázat působení v odborech a její příznivce vyškrtnut z volebních seznamů.

Ne celá pravice se postavila k zákonu kladně, například Eduardo Cruz-Coke zastával názor, že jediným způsobem jak porazit komunismus je politika křesťanského socialismu. Argumentoval, že komunismus není produktem sociálního stavu národa a že ideje jako takové nemohou být předmětem represe. Paradoxně to byl tedy právě Eduardo Cruz-Coke, který v nedávných prezidentských volbách skončil na druhém místě za Gonzálezem Videlou podporovaným komunisty, jenž byl jedním z mála pravicových poslanců, kteří se vyslovili proti zákonu.

V poslanecké sněmovně se proti zákonu vyslovilo třiatdvacet jmen, 15 komunistů, 3 socialisté (mezi nimi i Salvador Allende), 4 křesťanští demokraté a 1 radikál, v senátu bylo proti 8 hlasů. Zákon, komunisty označovaný jako „prokletý“, nabyl účinnosti 3. září 1948 a v parlamentních debatách o jeho prosazení hrály důležitou úlohu také nedávné události v Československu a tzv. „Bogotazo“.⁷⁹

Zmíněné události jasně odkryly limity tolerance systému a křehkost politické kultury. Přestože komunisté byli nejvěrnějšími spojenci radikálů po celou dobu jejich vlády, právě radikálové se zasloužili o jejich vyloučení z chilského politického života. Až do počátku roku 1949 byly stovky, možná několik tisíc, lidí odeslány do koncentračních táborů. V nastolené cenzuře tisku a rozhlasu přestává mezi léty 1948 a 1952 vycházet oficiální deník komunistické strany *El Siglo*. Díky Pablu Nerudovi a jeho vynucenému exilu se González Videla stal nepřítelem intelektuálů celého světa. Přesto, Chile let 1948-1958 nebylo v žádném případě autoritářskou zemí, naopak v zahraničí bylo nadále považováno za jedinou demokracii na kontinentu. Ani desetiletý zákaz pro stranu neznamenal její eliminaci a zastavení činnosti, neboť většina stoupenců přežívala v ilegalitě a pokoušela se držet stranu při životě. Nástupem Carlose Ibáñeze v roce 1952 navíc dojde k utlumení antikomunistické politiky a současně můžeme sledovat i opětovný zájem Sovětského svazu o latinskoamerický region.

⁷⁹ Jedná se o výbuch hněvu stoupenců zavražděného kolumbijského politika Jorgeho Eliécera Gaitána. Bez zjevných důkazů byli obviněni komunisté, čímž byla započata občanská válka trvající řadu desetiletí.

2. OBDOBÍ 1948 - 1970

2.1 LATINSKÁ AMERIKA Z HLEDISKA SOVĚTSKÉ DOKTRÍNY

Po druhé světové válce se stává stále více frekventovaným tématem problematika hospodářského zaostávání Latinské Ameriky. Zejména pak mezi levicově orientovanými intelektuály získává velkou popularitu koncepce hospodářské závislosti a teorie, vinící z problémů mimoevropských prostorů evropské velmoci. Teorii závislosti poprvé zformuloval argentinský ekonom Raúl Prebisch v roce 1947,⁸⁰ jenž tvrdil, že přetrvávající problémy Latinské Ameriky – chudoba, sociální nerovnost, zahraniční dluh a převaha zahraničního kapitálu – jsou důsledkem cíleně ochromovaného vývoje a přetrvávající závislosti na kapitalistických ekonomikách Západu. Nejen Latinská Amerika, ale celý nově konceptualizovaný „třetí svět“, je prezentován jako periferie, zatímco centrum hospodářského a politického vývoje je umisťováno na euro-americký Západ.

Vedle teorie závislosti se dále setkáváme s pojmem „postkolonialismus“. Politický antropolog Georges Balandier⁸¹ definoval „koloniální situaci“ jako souhrn nerovnoměrných mocenských vztahů mezi dvěma společnostmi, etnicky a kulturně odlišnými; jako situaci, v níž méně početná skupina kolonistů – „cizinců“ – vnucuje podrobeným vědomí kulturní a rasové nedostatečnosti. Koloniální nadvláda je, podle Balandiera i mnoha jiných, záležitostí nejen vojenskou a hospodářskou, ale také výsledkem systematického ideologického nátlaku. Pod tímto zorným úhlem je studována přetrvávající neschopnost latinskoamerických zemí vyrovnat se s koloniálním dědictvím. Zároveň je ale koncept „kolonialismu“ a „postkolonialismu“ obohacen o tzv. „vnitřní kolonialismus“, tedy o podobný hospodářský a kulturní nátlak vůči skupinám uvnitř států vzešlých z kolonií.

⁸⁰ Raúl Prebisch: *The Economic Development of Latin America and its Principal Problems*, New York: United Nations 1950.

⁸¹ Georges Balandier: La situación colonial: approche théorique, in: *Cahiers Internationaux de Sociologie*, 9, 1951.

Studium závislosti a nerovnoměrného vývoje výrazně poznamenaly marxismus a neomarxismus, ideologie, které v 60. a 70. letech oslovily zejména evropské a latinskoamerické, v mnohem menší míře pak severoamerické, historiky, sociology a politology.⁸² Na druhé straně je ovšem samotné studium *dependency* motivováno snahou revidovat a někdy i vyvrátit tradiční pohled na dějiny Latinské Ameriky propagovaný europocentrickým marxismem a stalinismem, zejména představu o závazné sekvenci hospodářského vývoje, směřujícího od feudalismu ke kapitalismu a následně k socialismu. Protagonisté studia závislosti pokládají takové pojetí za příliš deterministické a potlačující specifický charakter latinskoamerické společnosti.

V reakci na politiku Spojených států a v souladu s novou orientací Sovětského svazu, latinskoamerické komunistické strany na konci čtyřicátých let obnovily svou antiimperialistickou politiku a do jisté míry navázaly na taktiku třídního boje proti buržoazii z období 1929-1935. Tentokrát ale již nebyla revoluční činnost mas řízena komunistickými stranami. Až do konce padesátých let nahlížel Sovětský svaz na latinskoamerický kontinent z hlediska prosazování svých zájmů značně pesimisticky, neboť geografická blízkost Spojených států se jevila jako nepřekonatelná překážka jakémukoli socialistickému projektu, což ostatně potvrdil vývoj v Guatemale mezi léty 1951 a 1954. Guatemalská strana práce (*Partido Guatemalteco del Trabajo*, PGT) se za vlády Jacoba Arbenze znovu stala jednou z hlavních politických sil v zemi. Ve shodě se Stalinovou strategií revoluce na etapy a bloku čtyř tříd neusilovala o okamžité nastolení socialismu, nýbrž bojovala proti feudální zaostalosti a tlaku imperialismu, který zemi sužoval. Přesto Spojené státy vyvinuly značné úsilí, aby dosáhly svržení guatemalské vlády. Arbenzův pád jasně ukázal, že Latinská Amerika byla mimo dosah vojenské podpory Moskvy, neboť sovětské námořní a vzdušné síly nebyly schopny úspěšné invaze mimo svou sféru vlivu. Moskva tudíž region upozadila jak v teoretických analýzách, tak v praktických politických projektech. Tato situace se mění až po vítězství Kubánské revoluce, která se stala jiskrou podněcující zcela novou doktrínu⁸³ Moskvy vůči zemím „třetího světa“ a národně-osvobozeneckému boji.

⁸² Z klíčových studií je třeba jmenovat Fernando Henrique Cardoso, Enzo Faletto: *Dependencia y desarrollo en América Latina*, México, 1968; Andre Gunder Frank: *Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies of Chile and Brazil*, New York, 1967; Joel C. Edelstein – Ronald H. Chilcote (eds.): *Latin America: The Struggle with Dependency and Beyond*, Cambridge, 1974.

⁸³ Doktrína nebo ideologie je chápána jako systém přesvědčení, který vysvětluje a zdůvodňuje daný politický řád. Soubor idejí, konceptů a vizí, na nichž lpí vládnoucí skupina a jehož funkcí je „konkretizovat hodnoty“ a dát soudržnost tomu, co společnost či skupina považuje za žádoucí, čímž se

Ve snaze Sovětů dosáhnout politické a ekonomické nezávislosti států Asie, Afriky a Latinské Ameriky byla v listopadu 1960 na Konferenci dělnických a komunistických stran přijata koncepce „národně-demokratického státu“. Sovětský svaz jejím prostřednictvím nabízel zejména podporu programu pozemkové reformy. Většina z těchto snah ale skončila naprostým fiaskem, jak dokládají příklady Guinei, Ghany, Mali a Indonésie. Jedinou úspěšnou výjimku představovala Kuba, která se stane, k překvapení Západu, sovětským spojencem a následně vzorem pro budování „periferní říše“.⁸⁴

K jejímu uskutečňování Chruščov již od počátku své vlády (1953) využíval štědré finanční pomoci, která měla napomoci odtrhnout „třetí svět“ z kapitalistické sféry vlivu. Tato politika znamenala pro Sověty obrovské výdaje, ač vývoj událostí ukázal, že většina prostředků byla vyhozena do prázdna. Moskva do řady projektů investovala nerozvážně a mnoho jich zůstalo nedokončeno, neboť většina režimů, které tuto pomoc obdržely pouze na základě své politické barvy, byla brzy svržena.

Sovětský svaz se proto od roku 1963 pokouší o novou koncepci „revoluční-demokracie“ týkající se v této době zejména Egypta a Alžírsko, které se mohly opřít o podporu proletariátu. Zatímco předešlá koncepce „národně-demokratická“ usilovala o osvobození zemí prostřednictvím komunistických stran, nová koncepce dávala komunistům pouze možnost individuální účasti v revolučních organizacích. Hlavní roli měl hrát proletariát a úloha komunistů byla zredukována na minimum.

Vítězství Kubánské revoluce současně podrývalo sovětskou pozici uvnitř marxistických proudů v Latinské Americe, která byla až do počátku šedesátých let hegemonní. Kuba na jedné straně ukázala, že ozbrojený boj může být účinným způsobem jak porazit diktátorskou, proimperialistickou sílu a otevřít cestu k socialismu, na straně druhé, demonstrovala možnost revoluce kombinující demokratické a socialistické úsilí v neustálém revolučním procesu. Tato ponaučení,

stává jednou z hlavních forem legitimizace. Jedná se o pouto mezi hodnotami vytvořenými společností a institucionalizovanou akcí kolektivu (vlády), která vymezuje hranice akce. Struktura a původ sovětského státu uložila jeho lídrům potřebu zdůvodnit ideologicky své činy, protože jejich právo vládnout je odvozeno od „železných“ zákonů doktríny marxismu-leninismu. Daniel Bell: „The end of Ideology in the Soviet Union“, in: M. Darchkovitch: *Marxist Ideology in the Contemporary World. Its Appeal and Paradoxes*, Washington, New York: Frederic A. Praeger Publishers, 1966, s. 76-113, s. 79.

⁸⁴ Do této doby vyznával Západ „teorii bezprostřední blízkosti“, tedy že nutným předpokladem pro rozšíření sovětského vlivu je přítomnost vojenských sil v dané zemi nebo v jejím bezprostředním sousedství. Po neúspěšné americké invazi na *Playa Girón* proklamoval Fidel Castro v květnu 1961 socialistickou povahu revoluce.

v jasném protikladu k orientaci komunistických stran, podněcovala zrod marxistických proudů inspirovaných kubánským příkladem. Jednu z hlavních charakteristik kubánské interpretace marxismu – „revoluční voluntarismus“ – popisuje Druhá deklarace z Havany z roku 1962: *„Povinností každého revolucionáře je dělat revoluci. Víme, že revoluce v Latinské Americe a ve světě zvítězí, ale je od revolucionáře hanebné, posadit se u vrat svého domu a čekat, že projde mrtvola imperialismu.“*⁸⁵

Po zhoršení sovětsko-kubánských vztahů vyvolaným Castrovým rozhořčením ze stažení raket z ostrova, Kubánci od poloviny roku 1963 definitivně inklinují k „ozbrojené cestě“ nastolení socialismu ve státech Latinské Ameriky inspirované Che Guevarovým dílem, zvláště pak knihou „Partyzánská válka“ (*La Guerra de Guerrillas*), vydané roku 1960. Guevarra v revolučním procesu klade důraz na etiku a odmítnutí ekonomických měřítek budování socialismu, které jsou podle něj neblahým dědictvím kapitalismu. Po roce 1963 proto rozvíjí stále kritičtější postoj vůči ekonomickému, sociálnímu a politickému modelu „socialistického realismu“ hledajíc alternativní socialistickou cestu, více demokratickou, více rovnostářskou a více vzájemnou. První castristické organizace se utváří od počátku šedesátých let a záhy následují rozdělení uvnitř některých populistických stran (APRA v Peru, Demokratická akce ve Venezuele) i tradičních komunistických stran. V období do Guevarovi smrti v říjnu 1967 se většina těchto skupin vydala cestou venkovských guerill, ve snaze zopakovat úspěch Hnutí 26. července.

Chruščovův pád v roce 1964 vyvolal další pochyby a úvahy o revidování dosavadní sovětské strategie ve „třetím světě“. Sověti nyní přistoupili ke sledování vlastních ekonomických zájmů a ve druhé polovině šedesátých let se tak objevuje nový koncept „nekapitalistické cesty rozvoje“ spočívající v nutnosti vytvářet široké národní fronty a přijmout taktiku „pokojné cesty k socialismu“. Tyto fronty měly být řízeny středními vrstvami a maloburžoazií a opírat se o podporu dělnické třídy. V ekonomické sféře státy sledující tento model usilovaly o vytvoření smíšené ekonomiky, v jejímž rámci by rostl státní sektor a stal se časem rozhodujícím. Stát byl tedy povinen omezovat ekonomickou sílu imperialismu a národní velkoburžoazie prostřednictvím znárodnování a akumulace kapitálu. R. Ulianovski, jenž byl v roce

⁸⁵ Michael Löwy: *El marxismo en América Latina: Antología, desde 1909 hasta nuestros días (edición actualizada)*, Santiago: LOM, 2007, s. 49.

1971 v čele sovětského Mezinárodního ústavu pro záležitosti Asie a Afriky, tuto politiku definoval následovně:

„Stát přebírá postupně fungování ekonomiky, zasazuje se o plánování a financování, zřizuje státní a smíšené společnosti a postupně ve svých rukou soustředí nerostné a energetické zdroje země, prostředky komunikace, banky, mezinárodní obchod...“⁸⁶

Sovětští teoretici ale současně pochopili, že země „třetího světa“ nemohou přerušit své styky s kapitalistickými státy. Naopak, musí umět využít jejich finančních a obchodních nabídek.

Sověti nahradili svůj dosavadní optimismus upozorněním, že „cesta nekapitalistického rozvoje“ je složitý proces, kde bude výsledků dosaženo v dialektickém zápase protikladů. K tomu Moskva přijala požadavek, který od Chruščovových dob nedoznal změn, tedy nutnost užívání progresivní „antiimperialistické“ zahraniční politiky v souladu s cíli SSSR. „Nekapitalistické stádium“ zahrnovalo taktéž uskutečnění agrárních reforem odstraňujících feudální držbu půdy a moc pozemkových vlastníků. Půda měla být rozdělena mezi zemědělce a vzniknout zemědělská družstva. Hlavním požadavkem kladeným sovětskými teoretiky v oblasti sociální byla nutnost zvýšit životní a kulturní standard společnosti: zrušit nezaměstnanost, vymýtit analfabetismus, rozšířit zdravotní péči.

Latinská Amerika byla zahrnuta do tohoto schématu, avšak sovětská doktrína byla s ohledem na mezinárodní situaci upravena. Moskva zastávala názor, že neexistuje možnost, aby se Spojené státy dobrovolně z ekonomicky a strategicky důležitého regionu stáhly, proto jejich přítomnost musí být narušována na jedné straně postupným oslabováním a krizí kapitalismu, a na straně druhé, rostoucí silou latinskoamerických pokrokových skupin. Sověti se snažili v Latinské Americe využít zejména dvou jevů: nacionalismu a antiamerikanismu. Ve většině latinskoamerických zemí ovšem nebyl proletariát dostatečně organizován na to, aby mohl vést „antiimperialistický boj“, nebo postrádal třídní vědomí. V důsledku toho, sovětští teoretici při budování socialismu v Latinské Americe museli přistoupit na taktiku

⁸⁶ R. Ulianovsky: „The Third World Problems of Socialist Orientation“. In: *International Affairs*, Moskva, č. 9, září 1971, s. 26-35, s. 33, převzato z: Isabel Turrent: *La Unión Soviética en América Latina: el caso de la Unidad Popular Chilena, 1970-1973*, México: El Colegio de México, 1984, s. 30.

zřízení vícetřídních front složených ze středních vrstev, maloburžoazie, intelektuálů a případně i z řad armády.

Po svém stažení raket z Kuby byla navíc Moskva nucena uznat severoamerickou netoleranci vůči svým dalším záměrům na kontinentu. Sovětská podpora, a podpora socialistického tábora obecně, tak bude napříště jen nepřímá, na politické a morální bázi. Následky na sebe nedaly dlouho čekat. Roku 1964 brazilská armáda sesadila prezidenta Goularta a roku 1965 samotné Spojené státy podnikly invazi na Dominikánskou republiku s cílem dosadit pravicový režim.

Sovětský svaz bude nadále pokračovat v boji s USA jen ve své sféře vlivu a nebude se již angažovat v nákladných záchranných operacích typu Kuba, jelikož bylo nutné udržovat rizika možné konfrontace s Washingtonem v přijatelných mezích. V tomto smyslu sovětské komentáře poznamenávají, že možnosti zřídit socialismus v krátké době v těchto státech v podobě, jaké k tomu došlo na Kubě, jsou omezeny na minimum. Ohebnost sovětské doktríny ve vztahu k Latinské Americe se projevila i ve skutečnosti, že Moskva zdůrazňovala nejen rozdíly v sociopolitických podmínkách latinskoamerického regionu a „třetího světa“, ale i mezi latinskoamerickými státy samotnými. Ty pramenily zejména ze tří skutečností. V první řadě, latinskoamerické státy dosáhly nezávislosti daleko dříve než zbytek rozvojového světa. Druhým rozdílem pak bylo to, že se tyto státy velmi dlouhou dobu ubíraly „kapitalistickou cestou“ vývoje. Třetím pak byla tzv. „prodlužovaná závislost“, která v mnohém vysvětlovala sílu tamního nacionalismu namířeného proti zahraniční ekonomické nadvládě. Moskva jako jeden z centrálních problémů regionu vyzdvihovala smíšení kapitalistických a feudálních prvků a rozdílné sociální a ekonomické podmínky. Ač Sověti přijali tezi o univerzalitě zákonů marxismu-leninismu, současně připustili, že Latinská Amerika může být díky své svébytnosti úrodnou půdou v hledání nových revolučních cest, nových cest přechodu k socialismu. Podle Moskvy tak pouze v pěti zemích bude v budoucnosti možné zřídit socialismus. Jednalo se o Argentinu, Brazílii, Chile, Mexiko a Uruguay. Zřízením socialismu je přitom myšlen stav, který by již nebylo možné zvrátit.⁸⁷

⁸⁷ Isabel Turrent: *La Unión Soviética en América Latina: el caso de la Unidad Popular Chilena, 1970-1973*, México: El Colegio de México, 1984, s. 32.

Flexibilita doktríny „nekapitalistické cesty rozvoje“ ovšem vedla, přinejmenším v některých ohledech, k její nejasnosti. Tvrdilo se v ní například, že se jedná o nový druh revoluce, který spojuje dvě klasická stádia marxistické teorie revoluce: „demokratické antiimperialistické hnutí“ a „boj za sociální pokrok“. Při kombinaci „dvou kvalitativně odlišných stádií“ tudíž byla výsledkem symbióza obsahující charakteristiky jak „demokraticko-buržoazní revoluce“, tak „revoluce socialistické.“⁸⁸ Sovětští analytici poukazovali, že hranice mezi nimi je značně pohyblivá, což ztěžovalo vykreslení modelu jednosměrného přechodu k socialismu.

Dalším z nedostatků pak byla nejasná úloha latinskoamerických komunistických stran. Měly se tyto strany stát hlavním činitelem procesu přechodu k socialismu, nebo se držet stranou a jednat v souladu s demokraticko-buržoazním stanoviskem? Odpověď Sovětů byla v tomto smyslu nejen nejasná, nýbrž rozporná. Obecná strategie byla založená na představě, že „komunistické strany musí udržovat strukturální a operační nezávislost, neboť jen početní, organizační a ideologické posílení proletariátu pod vedením komunistů může posílit úlohu strany ve vedení národně osvobozenického hnutí.“⁸⁹ Možnost změnit během procesu taktiku na „ozbrojenou“ či „vojenskou“ bylo Moskvou rázně zamítnuto.

Nejasnost sovětské koncepce, která nemohla přinést odpověď na základní otázky latinskoamerického národně-osvobozenického hnutí, a současně umírněnost Moskvy, která od roku 1966 jasně přilnula k „pokojné cestě k socialismu“, donutila ve stejném roce autonomní Kubu k založení Organizace latinskoamerické solidarity (*Organización de Solidaridad Latinoamericana*, OLAS) usilující o vyvolání ozbrojené revoluce v Latinské Americe. Od dob Bolívara šlo o vůbec první pokus mezikontinentální spolupráce latinskoamerického revolučního hnutí. OLAS proklamovala jednotu demokratického a socialistického obsahu latinskoamerické revoluce a vyslovovala se ve prospěch guerilly, jakožto nejúčinnějšího nástroje boje ve většině zemí kontinentu. Ve stejné době také vzniká zásadní práce mladého francouzského filozofa Régise Debreye, která mnohé ideje ještě radikalizovala. Jeho kniha „Revoluce v revoluci“ (1966) měla velký dopad a její základní teze – priorit

⁸⁸ R. Ulianovsky: „The Third World Problems of Socialist Orientation“. In: *International Affairs*, Moskva, č. 9, září 1971, s. 26-35, s. 29, převzato z: Isabel Turrent: *La Unión Soviética en América Latina: el caso de la Unidad Popular Chilena, 1970-1973*, México: El Colegio de México, 1984, s. 35.

⁸⁹ R. Ulianovsky: „The Third World Problems of Socialist Orientation“. In: *International Affairs*, Moskva, č. 9, září 1971, s. 26-35, s. 34, převzato z: Isabel Turrent: *La Unión Soviética en América Latina: el caso de la Unidad Popular Chilena, 1970-1973*, México: El Colegio de México, 1984, s. 36.

vojenského nad politickým, guerillové ohnisko jako zástupce politické strany – byly přijaty velkým počtem castristických organizací.

Sovětsko-kubánský boj trval až do roku 1968, kdy ekonomické problémy přinutily Havanu stát se znovu sovětským spojencem. To bylo záhy demonstrováno vyjádřením Castrovy podpory invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa. Moskva také napříště nechá Havaně volnou ruku v její zahraniční politice vůči Latinské Americe a Africe, kde Moskva nebude stát o konfrontaci s USA. Sjednocení latinskoamerické levice, rozdělené na přívržence Sovětského svazu, Kuby, případně Číny, ovšem dosaženo nebylo. Po smrti Che Guevary dochází k nové epoše guerillové války charakterizované zejména jejím přenesením do měst.⁹⁰ Přestože kubánské vedení při poskytování podpory zahraničním guerillovým a radikálně levicovým skupinám postupuje s větší opatrností, Jižní Amerika se v této době stává „baštou“ revoluční turistiky, v rámci níž kontinent navštěvovali levicoví aktivisté nejen z Latinské Ameriky, ale i ze západní Evropy, aby zde našli nové zdroje ideologické, organizační a bojové inspirace pro svou revoluční činnost. Většinou se jednalo o členy radikálně levicových uskupení různé ideologické orientace, která se odlišovala od ortodoxního marxismu – leninismu sovětského typu, odsuzovaného v souvislosti s invazí do Československa. Od poloviny šedesátých let se marxismus dostává ve větší míře i na latinskoamerické univerzity a zásadně ovlivňuje studia sociologie, politické ekonomie, historie či politických věd. Vznikají tak proslulá díla ostře kritizující vývojovou teorii Ekonomické komise pro Latinskou Ameriku OSN (*Comisión Económica para América Latina*, CEPAL) hlásající dualitu moderní a archaické společnosti, a rovněž starší levicové koncepce, zejména stalinismus.

Politický vývoj Latinské Ameriky šedesátých let přesvědčil Sověty o tom, že očekávání, že by se Kuba stala počátkem úspěšného budování socialismu na kontinentu, byla falešná. Latinská Amerika se ze zahraničně-politických projevů sovětských funkcionářů takřka vytratila. Tato pozice byla ještě posílena vlivem mezinárodních událostí, zejména politikou *détente* mezi Moskvou a Západem, která se stala nejdůležitějším faktorem sovětské zahraniční politiky jako celku. Dalším důvodem byla skutečnost, že se Sovětský svaz začal více soustředit na vlastní sféru vlivu, blízké země a krizové oblasti jako Blízký východ. Stejně jako Spojené státy

⁹⁰ Většina z těchto skupin byla zlikvidována brutálními represemi vojenských vlád v sedmdesátých letech.

podpořily sovětské zájmy ve východní Evropě, Sovětský svaz byl nucen uznat severoamerickou sféru vlivu. Konflikty se tak napříště měly přesunout do „šedých zón nikoho“. Přesně takovou zónou bude například Střední Východ.

Snahou o sblížení se Západem Moskva sledovala především ekonomické a politické zájmy. Hledání užších ekonomických vazeb s kapitalistickými státy bylo cyklickým jevem, který můžeme v dějinách SSSR sledovat již od dvacátých let. Na počátku let sedmdesátých šlo zejména o důsledek zhoršené hospodářské situace a krachu ekonomické reformy z roku 1964. V roce 1969 bylo již jasné, že ekonomické potíže mají strukturální charakter, a že zasáhly skoro všechna odvětví.⁹¹ Cestou řešení mělo být zvýšení produktivity, což implikovalo transformaci z „extenzivního“ modelu ekonomického vývoje (založeném na zvyšování pracovních sil, nízkých mzdách a růst základního kapitálu na úkor spotřebitele) na „intenzivní“, který by umožňoval ekonomický růst na základě zlepšených technologií zvyšujících produkci. K dosažení tohoto cíle Moskva potřebovala nejen technologie a západní výrobky, ale i úvěry. Od roku 1970 můžeme sice sledovat navýšení obchodu a finanční pomoci, nicméně stále existovaly vážné problémy, které většímu rozvoji vztahů se Západem bránily. Těmito komplikacemi byly v této době zejména rozdílné názory Sovětského svazu a Spojených států v otázkách Číny, Vietnamu a emigrace sovětských židů.

Sovětský svaz zároveň věřil, že mu politika uvolňování napětí konečně napomůže dosáhnout mezinárodního uznání poválečného statusu quo východoevropských hranic. Této snaze výrazně napomohla „Ostpolitik“ německého kancléře Willyho Brandta, jejímž výsledkem se 12. srpna 1970 stalo podepsání Moskevská úmluvy, v níž NSR uznává nedotknutelnost evropských hranic, včetně konfliktní linie Odra-Nisa. Sovětský svaz tím nejenže zlepšil vztahy se Západem, ale i se státy východní Evropy, a upevnil svou dominanci v regionu.

Bylo tak stále více jasné, že pomoc rozvojovým zemím není žádnou filantropií, ale je směřována na rozvoj samotné sovětské ekonomiky. V tomto smyslu Sovětský svaz usiloval o aktuální zdroje informací a za tímto účelem bylo do států „třetího světa“ dosazováno stále více sovětských agentů. Vznikaly propracované studie o

⁹¹ Klíčovými problémy byly nízká produkce (výsledek technologického zápasu mezi Sovětským svazem a Západem), zpoždění v modernizaci administrativního aparátu, neschopnost sovětské byrokracie řešit problémy tkvící v centrálním plánování, pokračující uvolňování značných prostředků do těžkého průmyslu na úkor zemědělství a průmyslu lehkého, omezení pracovních rezerv (základ sovětského ekonomického úspěchu třicátých let) a konečně, soustředění značných prostředků na obranu.

objektivních faktorech, které měly určit ekonomickou vhodnost daného projektu. Zejména se jednalo o to, zda má daná země dostatek finančních prostředků, surovin a pracovních sil. Příjemci museli garantovat investiční rentabilitu sovětské pomoci.⁹²

Moskva tudíž od druhé poloviny šedesátých let upřednostňuje podporu diplomatických vztahů se státy Latinské Ameriky nezávisle na charakteru jejich vlád. Tato taktika sklídila své ovoce již na konci desetiletí, kdy Moskva udržuje diplomatické kontakty s většinou zemí regionu. Sověti tuto skutečnost interpretovali jako projev touhy těchto zemí o opravdovou nezávislost a současně jako ukazatel svého rostoucího vlivu v regionu. Také na moskevské Univerzitě Patricia Lumumbi, založené roku 1960 a určené pro studenty z rozvojových zemí, bylo zastoupení latinskoamerických studentů zdaleka nejvyšší ze všech kontinentů.⁹³

Ekonomicky je ale Latinská Amerika stále upozaděna. V roce 1968 region představuje pouze 0,5% nových sovětských investic do rozvojových nekomunistických zemí, přestože mezi léty 1967 a 1969 dojde k jejich nárůstu o 12%. Půjčky se soustředily zejména na tzv. pokrokové země: roku 1967 obdržela vláda Eduarda Freie 55 milionů dolarů a o rok později Uruguayi 69,2 milionu dolarů.⁹⁴ Pokud jde o zahraniční obchod, jeho objem byl s výjimkou Kuby velmi nízký. Největšími obchodními partnery Sovětského svazu byly Argentina, Brazílie a Kolumbie.

⁹² Nejlepším latinskoamerickým příkladem tohoto sovětského pragmatismu se stalo udržování diplomatických vztahů s argentinskou vojenskou juntou, která podnikla brutální represe vůči levicovým skupinám. V roce 1974 poskytla Moskva Argentině 600 milionů dolarů, což bylo téměř dvojnásobné množství prostředků, které obdržela v letech 1970-1973 Lidová jednotu. Tato pomoc se Sovětům vrátila po afgánské invazi, kdy Argentina navýšila své dodávky obilí do SSSR a zabránila tak, aby mělo embargo Washingtonu vážnější důsledky na sovětskou ekonomiku.

⁹³ *La Universidad Patricia Lumumba, su programa académico, sus proyecciones políticas y la situación de los Chilenos que estudian en ella*, Archivo Histórico, Centro de Documentación del Ministerio de RR. EE. de Chile, Moskva, 9. 7. 1966, N. 52.

⁹⁴ Isabel Turrent: *La Unión Soviética en América Latina: el caso de la Unidad Popular Chilena, 1970-1973*, México: El Colegio de México, 1984, s. 40-41.

2.2 CESTA SALVADORA ALLENDEHO DO PREZIDENTSKÉHO ÚŘADU

Chilský stranický systém, od počátku třicátých let nejvíce strukturovaný na celém kontinentu, držel pohromadě politický střed. V letech 1945-1961 byla endogenní dynamika systému z větší části blokována, ale pod vlivem Kubánské revoluce dochází k radikalizaci levicového spektra. Je upevněna představa, že žádný reformismus, žádná sociální demokracie, nemohou nahradit skutečnou socialistickou revoluci, byť existují rozdíly, pokud jde o použité metody a rychlost tohoto procesu. Polarizaci systému dokázala načas udržet rostoucí podpora křesťanských demokratů.

V prezidentských volbách v roce 1964 pravicové síly prakticky neměly vlastního kandidáta a byly nuceny podporovat lídra Křesťansko-demokratické strany (*Democracia Cristiana*, DC) Eduarda Freie Montalvu, aby tak zabránily triumfu levicového kandidáta Salvadora Allendeho podporovaného širokou koalicí vedenou Socialistickou a Komunistickou stranou. Centrálním heslem Freiovy kampaně byla idea „revoluce ve svobodě“, což zapříčinilo, že poprvé v historii kontinentu lidé chodili k urnám volit mezi dvěma alternativami revoluce. Vláda Eduarda Freie, který ve volbách získal nadpoloviční většinu hlasů, měla zřetelný reformní obsah. Započala agrární reformu, dojednala nová právní ustanovení s velkými severoamerickými firmami kontrolujícími měděné doly, provedla vzdělávací reformu, která vymítala analfabetismus a demokratizovala základní a střední školství, a současně podporovala aktivní mezinárodní politiku, když obnovila diplomatické vztahy se Sovětským svazem a dalšími zeměmi východní Evropy.

Chilská pravice byla oslabena drtivou volební porážkou v prezidentských volbách, ztratila možnost spojit se s centrem a zůstala izolovaná. Radikalizace levice, posílená roku 1967 založením OLAS, v jejímž čele stál Salvador Allende, se odrazila v celém politickém životě země a i antirevoluční síly byly nuceny přebrat některé radikální prvky, aby se byly schopny v tomto prostředí prosadit. Také vládnoucí křesťanští demokraté, symbolizující střed a oporu systému, přispěli svou snahou předčít strany umístěné na levici a pravici ke společenské extremizaci. Uvnitř strany existovalo rostoucí levicové křídlo hlásící se od roku 1967 otevřeně k antiimperialismu, ministr zahraniční Gabriel Valdés byl zastáncem politiky

nezúčastněných zemí, byť sám prezident Eduardo Frei nadále zůstává velkým obdivovatelem Spojených států. Ty tak k Freiově vládě zaujímaly dvojznačný postoj, který reflektuje i postoj amerického velvyslance Edwarda M. Korryho. Ten měl velmi dobré vztahy s Freiem, avšak od počátku udržoval jistou distanci vůči Valdésovi. K vážnějším konfrontacím začalo docházet po nástupu nové Nixonovy administrativy.⁹⁵ Když byl chilský ministr zahraničí Gabriel Valdés vyslán do Washingtonu, aby představil nový projekt latinskoamerických zemí tzv. „Dohodu z Viña del Mar“, podráždil svou vizí politiky rozvojového světa značně inspirovanou teorií závislosti Nixona i jeho tajemníka Kissingera natolik, že se napříště rozhodli Eduarda Freie vyloučit ze seznamu možných oficiálních hostů.⁹⁶

Socialistická strana Chile (*Partido Socialista de Chile*, PSCH) se na počátku šedesátých let sbližuje s castristickým paradigmatem „ozbrojené cesty převzetí moci“. Na XXI sjezdu stany konaném v roce 1965 v Linares socialisté na popud Adonise Sepúlvedy přijali tezi „povstalecké cesty“, která vylučovala volební cestu jako nástroj převzetí moci a naopak deklarovala, že „k dosažení cíle bude muset užít metody a prostředky, které jsou nutné pro revoluční zápas.“⁹⁷ Revoluční násilí, jakožto jediná legitimní a nevyhnutelná cesta k brzkému převzetí politické a ekonomické moci, bylo utvrzeno na XXII kongresu v Chillánu roku 1967.

„Socialistická strana, jakožto marxisticko-leninistická organizace, si vytyčila převzetí moci jako strategický cíl, který má být proveden touto generací, aby nastolila revoluční stát, jenž osvobodí Chile ze závislosti (...) Revoluční násilí je nevyhnutelné a legitimní. Nutně vyplývá z represivního a vojenského charakteru třídního státu. Tvoří jedinou cestu, která vede k převzetí politické a ekonomické moci (...) Pouze zničením byrokratického a vojenského aparátu buržoazního státu se může ustavit socialistická revoluce. Pokojné a zákonné cesty jsou pokládány za omezené nástroje akce.“⁹⁸

⁹⁵ Ta jako projev svého zájmu vyslala do Latinské Ameriky misi vedenou newyorským guvernérem Nelsonem Rockefellerem. Jeho cesta byla doprovázena vlnami protestů, které byly kromě tradičního antiamerikanismu podpořeny také guevarismem a válkou ve Vietnamu. Chile se proto vyjádřilo, že Rockefellerova návštěva není vhodná.

⁹⁶ Edward M. Korry: „Los Estados Unidos en Chile y Chile en los Estados Unidos (1963-1975), in: *Estudios Públicos*, 72, jaro 1998.

⁹⁷ Gonzalo Rojas Sánchez: *Agresión de Oso: Intervención soviética y cubana en Chile 1959-1973*, Santiago: Editorial El Roble, 2003, s. 11-12.

⁹⁸ Julio César Jobet: *El Partido Socialista de Chile*, Santiago: Ediciones Prensa Latinoamericana, 1988, T. II, s. 130.

„Jasně a definované stanovisko proti yankejskému imperialismu je dnes jediným pravicem, s nímž je možné měřit revoluční povahu lidové strany.“⁹⁹

Hnací motor „ozbrojené cesty“ představovala především frakce kolem Carlose Altamirana. Rozpory uvnitř strany byly strategické, spočívaly v čase. Zatímco následníci Altamirana požadovali okamžité zboření buržoazního státu a jeho institucí, zbytek strany vedený Anicetem Rodríguezem navrhoval tyto cíle zatím odložit. Radikální socialisté v této době vysílají své jednotky k výcviku na Kubu. Na rozdíl od Kuby, se ale chilští socialisté ostře postavili proti invazi do Československa.

Na „ostrov svobody“ jsou vysíláni rovněž příslušníci Hnutí revoluční levice (*Movimiento de Izquierda Revolucionario*, MIR), které svým extremismem vytvořilo atmosféru, kde se vzory totální revoluce pro levice mění v denní řád. Jeho strategii v době před nástupem vlády Lidové jednoty lze označit jako přípravu na „občanskou válku dlouhého trvání“ (koncepte maoistického původu), spojenou s banalizací násilí a s přesvědčením, že pouze násilí zaručuje věrohodnost revolučních a v podstatě jakýchkoli radikálních politických projektů.¹⁰⁰ Zatímco Komunistická strana Chile o tehdejších členech MIR hovořila jako o „avanturistech“ a provokatérech, chilská pravice označovala miristy za castristy a varovala, že jejich prostřednictvím získávají v Chile vliv zahraniční podvratné živly. Členové tehdy vládnoucí chilské Křesťansko-demokratické strany psali o členech MIR jako o „levicových násilnících, teroristech a psychicky narušených osobách“. Miristů se zastávali jen přívrženci chilských levicových nekomunistických stran, zejména Socialistické strany Chile, kteří o nich hovořili jako o „mýlících se mladých a čestných idealistech“. Navzdory oprávněné kritice a pozdější diskreditaci vlády Lidové jednoty, je třeba brát v úvahu i globální rozměr podobných organizací a skutečnost, že počet násilných guerillových a teroristických akcí na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. století nebyl v Chile ve srovnání s dalšími zeměmi kontinentu zdaleka nejvyšší, ba naopak.¹⁰¹

⁹⁹ „El Partido Socialista en la Lucha Mundial y Continental por el Socialismo“, in: *Punto Final*, 42, 22.11. 1967. Převzato z Joaquín Fernando: *Mundo y fin de mundo: Chile en la política mundial 1900-2004*, Santiago: Pontificia Universidad Católica de Chile, 2005, s. 320.

¹⁰⁰ Maximilián Strmiska: *„Ozbrojená opozice“ – Studie k subverzivnímu terorismu*, Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2000.

¹⁰¹ Nesrovnatelné je například politicky motivované násilí argentinských guerrilleros. Zarážející je nicméně jiný údaj vycházející z řady oficiálních údajů. Za prvních 12 měsíců vlády vojenské junty zahynulo v Chile v důsledku politicky motivovaného násilí a represivních akcí bezpečnostních a ozbrojených sil přibližně 15x více občanů, než za předchozí 3 roky vlády Lidové jednoty.

Komunistická strana Chile (*Partido Comunista de Chile*, PCCH) byla vždy věrným spojencem Moskvy a ani v této době ze své pozice neustoupila. Luis Corvalán, generální tajemník strany, roku 1967 obhajoval Sovětský svaz ve sporu s Castrovou Kubou následovně:

*„Přeměna Kubánské revoluce v revoluci socialistickou a socialistické směřování různých revolučních procesů v Africe a na Středním východě, jsou události, k nimž mohlo dojít jen v podmínkách vytvořených Říjnovou revolucí. V podmínkách, jež nastaly vítězstvím Sovětského svazu nad fašistickým Německem, kdy se socialistický systém stal systémem světovým. Nyní je v situaci, kdy brání ve všech oblastech nové revoluční státy, aby ztroskotala imperialistická blokáda těchto států, a materiálně jim pomáhá řešit úsilí o jejich nezávislý vývoj.“*¹⁰²

Přestože i socialisté nakonec přistoupí na taktiku volební cesty, s blížícími se prezidentskými volbami se uvnitř strany dostává do popředí Altamiranova frakce, pod jejímž vlivem jsou v roce 1970 formulovány „Základní principy Socialistické strany Chile“. Tento dokument ratifikoval potřebu „přenést do praxe zásadně revoluční povahu strany“, což „*znamená samostatně se organizovat a rozvíjet ilegální činnost a tajné aktivity a být schopen kdykoliv přejít z legální akce k ilegální. Je totiž nutné, formovat nás k boji, který v rozhodujícím okamžiku změni svou formu. Přizpůsobujeme se konkrétní situaci, v níž je sama strana bojovou organizací, která neodmítá nutnost sebeobrany.*“¹⁰³ Tato deklarace je zjevnou odpovědí miristům a dalším ilegálním organizacím požadujících strukturální změny. Socialisté tímto prohlašují, že je jejich snažení zbytečné, neboť oni sami představují vojenskou organizaci, která brzy vstoupí do ilegality. Na základě tohoto prohlášení je zcela zřejmé, že strana sama sebe ještě v roce 1970, pár měsíců před tím než převeźme moc, definuje jako antisystémovou. Přesto stále sdružovala skupiny, které s tímto postupem nesouhlasily. Například koncepce Salvadora Allendeho, blížící se sociální demokracii, byla pro komunisty daleko více přijatelná, a tudíž se vyslovili ve prospěch jeho prezidentské kandidatury.

Salvador Allende, jakožto volební lídr Lidové jednoty, využil svých bohatých zkušeností z předchozích tří prezidentských volebních kampaní a nově více zapojil masové sdělovací prostředky - rádio a televizi, jakož i populární chilské umělce kolem

¹⁰² Luis Corvalán: *Caminos de victoria*, Santiago: Quimantú, 1971, s. 210.

¹⁰³ Victor Farías: *La Izquierda chilena (1969-1973): Documentos para el Estudio de su Línea Estratégica*, Santiago: Centro de Estudios Públicos, 2000, s. 338-339.

hnutí „Nová píseň“ (*Nueva Canción*). Po organizační a propagační stránce se na přípravě Allendeho volební kampaně podíleli rovněž členové pořádkové, agitační a úderné organizace Socialistické strany *Brigada Elmo Catalán* a obdobné organizace Komunistické strany *Brigada Ramona Parra*. Oproti roku 1964 Allende svou volební agitaci také ve větší míře zaměřil na rolnické vrstvy radikalizované pozemkovou reformou zahájenou za křesťansko-demokratické vlády.

Lidová jednota nebyla favoritem voleb, spíše byla v pozici třetího vzadu. Kandidát pravice Jorge Alessandri ve své kampani vyzdvihoval přehmaty Freiovy administrativy, Lidová jednota pro něj nebyla hlavním soupeřem. Tím byl Radomir Tomic, levicově zaměřený křesťanský demokrat, muž, který snad nejvíce ztotožňuje chilskou analogii k latinskoamerickému populistickému caudillismu Peróna, Velasca Ibarri či Haya de la Torreho. Byť revoluce a kontrarevoluce byly díky mobilizaci Lidové jednoty a Spojenými státy financované antikampani, v níž nechyběly ani fotomontáže sovětských tanků v Santiagu,¹⁰⁴ hlavními hybateli volební kampaně, mezinárodní pozornost se na Chile nesoustředila tolik jako v roce 1964 či později v letech 1988 a 1989. Málokdo předpokládal, že by se tyto volby mohly stát jednou z hlavních událostí studené války.¹⁰⁵

Volební místnosti byly uzavřeny 4. září a záhy začalo sčítání hlasů, na základě jehož výsledku bylo následujícího dne oznámeno, že v prezidentských volbách velmi těsnou většinou zvítězil Salvador Allende.¹⁰⁶ Prvním zahraničním gratulantem byl

¹⁰⁴ Nikdo ale nemohl překonat hrubou až brutální kampaň listu *El Clarín*, který se do Alessandriho navážel jako do starého nemocného a zkorumpovaného homosexuála. Joaquín Fernando: *Mundo y fin de mundo: Chile en la política mundial 1900-2004*, Santiago: Pontificia Universidad Católica de Chile, 2005, s. 327.

¹⁰⁵ Je zajímavé, že jedním z mála, kdo Allendeho vítězství předpokládal, byl americký velvyslanec Korrry. Ten již v srpnu 1970 vypracoval pro potřeby ministerstva zahraničních věcí USA zprávu o tom, jaká situace by podle jemu dostupných informací nastala v Chile, pokud by v blížících se prezidentských volbách zvítězil Salvador Allende. Tento dokument byl nazván „Studie alternativ dalšího vývoje (Fidelismus bez Fidela)“. Název dokumentu je odvozen od konstatování, že v případě vítězství vlády Lidové jednoty v Chile bude, i přes řadu odlišností, další vývoj v zemi do značné míry podobný vývoji na Kubě po vítězství revolučních sil vedených Fidelem Castrem. Koalice Lidové jednoty byla charakterizována jako chilská obdoba kubánského spojení mezi nacionalistickými revolucionáři a ortodoxními komunisty. Za dva hlavní rozdíly mezi Kubou a Chile je označován především charakter Salvadora Allenda, který je, na rozdíl od Castra, charakterizován jako politik ochotný ke kompromisům. Druhým rozdílem je pak silnější pozice chilských komunistů. „Chile en los archivos de EE.UU. (1970): Documentos del embajador de EE UU en Chile Edward M. Korrry (1967-1971)“, in: *Centro de Estudios Públicos*, No.72, 1998.

¹⁰⁶ Allende získal 36,3% odevzdaných hlasů (celkem 1 075 616 platných hlasů), což fakticky představovalo oproti roku 1964, kdy se umístil až na druhém místě, v procentním vyjádření pokles jeho preferencí o 2,5%. Na druhém místě se těsně za Allendem umístil Jorge Alessandri s 34,98% získaných hlasů (celkem 1 036 278 platných hlasů), procento vyšší než při jeho vítězství v roce 1958. Na třetím

Fidel Castro, nicméně Allendeho vítězství bylo oslavováno i v řadě dalších zemí Latinské Ameriky, v Kanadě, západní Evropě a v zemích „třetího světa“. Také poražený kandidát Tomic, jehož levicová kampaň vítězství Lidové jednoty výrazně napomohla, přišel Allendeho obejmout. V ulicích Santiagu však nebyly vidět jen oslavující davy naslouchající Allendeho projevu a zpívající píseň *Venceremos*. Byla znát také nelibost, zoufalství a panika.

Část křesťanských demokratů, vedená Tomicem a Bernardem Leightonem, která měla snahu nejen pomoci Allendemu v druhém kole, ale i účast v jeho vládě, byla ve výrazné menšině. Ačkoli Eduardo Frei o několik let dříve prohlásil, že „je jen jedna věc horší než komunismus – antikomunismus“, Allendeho úspěchem byla nepříjemně zaskočena i La Moneda. Argentinský velvyslanec Javier Teodoro Gallac vzpomíná, že když Salvador Allende žádal Eduarda Freie, aby uznal jeho triumf, prezident mu odpověděl: *„Nemohu to udělat, protože sám víš, že nejsem marxista. Krom toho si myslím, že navzdory tvým dobrým úmyslům, jednání (tvých) stoupenců dovede Chile do dvou let k totalitní diktatuře.“*¹⁰⁷

Frei zamýšlel, že jeho strana bude hlasovat ve druhém kole pro Alessandriho, který se úřadu záhy vzdá, a budou vyhlášeny nové volby, v nichž už se bude moci představit i on sám podporovaný pravicí. Alessandri i Bílý dům byly tomuto kroku nakloněni. Jelikož ale mnoho křesťanských demokratů bylo rozhodnuto hlasovat pro vítěze prvního kola, jak bylo až do této chvíle v chilské historii respektovaným pravidlem, Frei pravděpodobně zamýšlel i možnost armádní intervence. Jakožto velkému milovníkovi historie, mu nemohla uniknout analogie s odchodem Artura Alessandriho v roce 1924. O bližší kontakty s chilskou armádou za tímto účelem usilovaly i Spojené státy. Jako hlavní překážka se v tomto smyslu jevila zejména apolitická pozice chilských ozbrojených sil, v latinskoamerickém soudobém prostředí skutečně mimořádná.

místě se umístil Radomiro Tomic s 27,84% získaných hlasů (celkem 824 849 platných hlasů). To ve srovnání s rokem 1964, kdy kandidát Křesťansko-demokratické strany získal v prezidentských volbách 57% hlasů, představovalo obrovskou ztrátu. Allende však ještě potřeboval své vítězství potvrdit ve druhém kole. To je z politologického hlediska zcela unikátní, neboť po přímé volbě následovala nepřímá volba chilskými zákonodárci.

¹⁰⁷ Juan Bautista Yofre: *Misión argentina en Chile (1970-1973). Los registros secretos de una difícil gestión diplomática*, Santiago: Sudamericana, 2000, s. 91, citováno z Joaquín Fernando: *Mundo y fin de mundo: Chile en la política mundial 1900-2004*, Santiago: Pontificia Universidad Católica de Chile, 2005, s. 331.

Rozhodnutí křesťanských demokratů hlasovat pro Allendeho výrazně napomohla událost z 22. října. Tento den byl podniknut pokus o únos velitele ozbrojených sil generála Reného Schneidera, důsledného zastávce oddělení armády od politiky a hlavní překážky možné vojenské intervence. Schneider ale byl při této akci neplánovaně smrtelně zraněn. Země byla touto událostí hluboce otřesena, neboť od smrti Diega Portalese v roce 1837, nedošlo k zavraždění žádného tak vysoce postaveného představitele. Nyní si i chilská pravice a Spojené státy museli uvědomit, že Allendeho program „revoluce empanády a červeného vína“, jak ji sám prezident později nazve, má cestu otevřenou.

Nacionalistický a „antiimperialistický“ projekt nové chilské vlády měl za cíl znárodnit zahraniční průmysl a základní ekonomické oblasti, dotáhnout pozemkovou reformu a zřídit plánovací systém hospodářství. V politické oblasti Lidová jednotka rovněž usilovala o radikální reformy: vytvoření nové ústavy s cílem rozšíření politických práv občana a zrušit dvoukomorový parlamentní systém nahrazením jedinou sněmovnou lidu. Křesťanští demokraté si výměnou za Allendeho zvolení vymínili „Dohodu o ústavních garancích“, zahrnující mj. svobodu tisku, vzdělání a monopol ozbrojených sil na zbraně. Tato dohoda měla zabránit přeměně Allendeho vlády v totalitní režim. Odcházející prezident Eduardo Frei bude od této chvíle až do své předčasné smrti v roce 1982 na chilské politické scéně představovat pomyslný maják, nikdy však již nebude držet v rukou kormidlo.

Volební triumf Salvadora Allendeho dal chilskému marxismu možnost realizovat politiku, kterou zastával dlouhá desetiletí. Tato událost skutečně neměla v dějinách precedens, jelikož cíle této vlády byly daleko radikálnější než ty, které měly vlády Lidové fronty, s nimiž by existovala jistá analogie. Dobové komentáře hovořily o „chilské revoluci“, avšak toto označení je sporné. Podle slov Régise Debreye sice „revoluční boj může být revolučním ohniskem, může být městským povstaleckým bojem, může být národní válkou, povstaleckým hnutím, stejně jako volebním řečištěm, záleží na obsahu, který se mu dá.¹⁰⁸ Pokud bychom chtěli Allendeho vítězství skutečně označit za revoluci, pak šlo o revoluci, která byla provedena ve shodě s textem ústavy, byť proti jejímu duchu. Sám Fidel Castro během své třítýdenní návštěvy Chile konané

¹⁰⁸ Régis Debray: *Conversación con Allende*, México: Siglo XXI Editores, 1971, s. 124.

na podzim roku 1971 označil, dle mého soudu velmi výstižně, chilskou situaci za „nikoliv revoluci, nýbrž revoluční proces“.

Jisté rozpory existovaly i v tom, jak tento experiment vnímali sami představitelé Lidové jednoty. Prezident Allende se vyjadřoval v tom smyslu, že program vlády je „přechodem k socialismu“. Jindy tvrdil, že „Lidová jednota je třídní vládou opírající se o předvoj marxistických stran“, či dělal vyznání typu: „Pracuji pro socialismus a za socialismus“.¹⁰⁹ Zatímco socialisté hovořili o tom, že se Chile nachází v prostoru socialismu, komunisté slovo socialismus užívali jen velmi zřídka a nikdy ve spojení s bezprostředními úkoly Lidové Jednoty.

Allendeho volební vítězství sice oživilo termín „socialismus“ v sovětských analýzách latinskoamerického regionu, avšak v prvních měsících se Moskva zdráhala označovat Allendeho vládu jako socialistickou. Sovětské komentáře se nanejvýš odvážily použít přívlastek „prohlašující se za socialisticky orientovanou“.¹¹⁰ Většina komentářů se v prvních měsících Allendeho vlády soustředila na jiné otázky: funkce jednotlivých stran Lidové jednoty, sociální vrstvy podporující vládu a zejména postavení opozice a extrémní levice stojící mimo vládní koalici. Úlohu komunistů Sověti ve vládě nepřeceňovali. Jedno z hlavních znepokojení Kremlu vůči chilské levicové koalici bylo již od dob FRAP dáno evidentně problematickou soudržností jejích členů.¹¹¹ Rozsáhlá jednání a dohody, které doprovázely založení Lidové jednoty, bylo jedním z bodů, které přitahovaly sovětskou pozornost. Výhrady měli sověti zejména k MAPU, kterou chápali jako ohrožení pravého socialismu, tím, že bude pokračovat v prosazování „revoluce ve svobodě“, která vytvořila mezi dělnickou třídou „falešné“ naděje.¹¹²

Allendeho nástup do prezidentského úřadu se časově shodoval nejen s formulováním nové sovětské politiky vůči „třetímu světu“, ale také s počátkem obratu vůči Západu, který vykrystalizoval v politiku *détente*. V tomto smyslu nemohlo Santiago očekávat přílišnou podporu Moskvy, přestože „chilská cesta“ byla zjevným

¹⁰⁹ Regis Debray: *Conversación con Allende*, México: Siglo XXI Editores, 1971, s. 78-120.

¹¹⁰ Isabel Turrent: *La Unión Soviética en América Latina: el caso de la Unidad Popular Chilena, 1970-1973*, México: El Colegio de México, 1984, s. 73.

¹¹¹ V roce 1956, krátce po XX sjezdu KSSS, se levicové strany pod vedením komunistů sjednotily do Revoluční fronty lidové akce (Frente Revolucionario de Acción Popular, FRAP), která se brzy spojí se socialisty. FRAP bude čelit trvalým střetům mezi svými členy. Tyto spory se budou týkat zejména strategie převzetí moci v Chile.

¹¹² Isabel Turrent: *La Unión Soviética en América Latina: el caso de la Unidad Popular Chilena, 1970-1973*, México: El Colegio de México, 1984, s. 75.

úspěchem sovětské strategie a podpořila Sověty v jejich ideologickém boji s castristy a maoisty, přívrženci „ozbrojené cesty“. Sovětská doktrína a program Lidové jednoty si byly v mnohém velmi podobné. Lidová jednota se dostala k moci legálními prostředky, byla nesena víceúčelovou frontou a usilovala o nový způsob budování socialismu pokojnou a pluralitní cestou. Možnost podkopávat moc Spojených států v jejich sféře vlivu byla neméně zajímavá, ač rozhodně ne tolik, jako by tomu bývalo bylo o deset let dříve. Nezanedbatelnou roli hrály i lákavé chilské přístavy, neboť námořní expanze se znovu stala sovětskou prioritou. Vítězství chilské Lidové jednoty tak nepochybně vystavilo novému sovětskému směřování ostrou zkoušku.

Během celé Allendeho vlády se Chile těšilo velké pozornosti sovětského tisku, která daleko převyšovala pozornost Kremlu. Ten ostatně musel novináře často usměrňovat, jelikož v této jejich aktivitě spatřoval jistou hrozbu. Sovětští analytici věnovali chilské situaci pozornost již od roku 1969, kdy byla utvořena Lidová jednota. Podle Iriny Zorinové, která studovala články o Chile ve čtyřech sovětských periodikách mezi léty 1969 a 1970, bylo nalezeno 37 150 slov „Chile“, ve srovnání s 5 500 výrazy „Kuba“, které se v těchto periodikách objevily rok před nástupem Fidela Castra k moci. Články o Chile byly navíc daleko obsáhlejší než ty o Kubě.¹¹³

Ani finanční pomoc Sovětského svazu nebyla malá. Sovětské archivy hovoří o tom, že Komunistická strana Chile obdržela nejméně 400 000 dolarů z fondu Mezinárodního fondu pro pomoc levicovým dělnickým stranám, což ji řadí v tomto roce na 6. místo mezi recipienty pomoci z tohoto zdroje.¹¹⁴ Luis Corvalán vzpomíná, že sám Allende požadoval o 100 000 dolarů na své osobní náklady, a poté, co byl Sověty odmítnut, komunisté mu sumu poskytli z vlastních zdrojů.¹¹⁵ Osvaldo Puccio, dlouholetý tajemník Salvadora Allendeho, jenž fungoval jako spojka mezi Allendem a vedením MIR, ve svých pamětech nazvaných „Čtvrt století s Allendem“ (*Un cuarto de siglo con Allende*), tvrdí, že na financování volební kampaně chilské koalice Lidové jednoty se podílela Kuba a spolu s ní některé evropské satelity Sovětského svazu,

¹¹³ Irina Zorina: *Memo*, č. 8, citováno v Ronald Russell Pope: *Soviet Foreign Affairs Specialists: an Evaluation of their Direct and Indirect Impact on Soviet Foreign Policy Decision Making Based on Their Analysis of Cuba 1958-1961 and Chile 1969-1973*, University of Pennsylvania, 1975, s. 134-135, převzato z: Isabel Turrent: *La Unión Soviética en América Latina: el caso de la Unidad Popular Chilena, 1970-1973*, México: El Colegio de México, 1984, s. 55.

¹¹⁴ Olga Ulianova, Eugenia Fediakova: Algunos aspectos de la ayuda financiera del PC de la URSS al comunismo chileno durante la Guerra Fría, in: *Estudios Públicos*, No. 72, 1998.

¹¹⁵ Olga Ulianova, Eugenia Fediakova: Algunos aspectos de la ayuda financiera del PC de la URSS al comunismo chileno durante la Guerra Fría, in: *Estudios Públicos*, 72, 1998.

konkrétně jsou jmenovány Německá demokratická republika a Polsko. Dle údajů uveřejněných ve zprávě Churchovy komise Senátu USA činil objem kubánské finanční pomoci Allendeho předvolební kampani 350 000,- USD, objem sovětské finanční pomoci v té době dle vlastního přiznání CIA neznala.¹¹⁶ Nicméně, sovětská vláda ve shodě se svou novou politikou, neprojevila během prezidentské kampaně Lidové jednoty žádné velké naděje a očekávala vítězství Jorge Alessandriho. Naděje Moskvy nevzrostly ani po Allendeho vítězství v prvním kole voleb, neboť násilná kampaň pravice se ještě umocnila.¹¹⁷

V prvních měsících vlády Lidové jednoty se vztahy mezi oběma státy vyvíjely v souladu s novou sovětskou politikou pro „třetí svět“. Vlády obou zemí spojovala zejména snaha oslabit vliv Washingtonu, avšak Moskva v žádném případě nehodlala svou případnou intervencí v Chile oslabit *détente*, stejně jako Allende nezamýšlel převrátit priority své zahraniční politiky. Chilský prezident si byl dobře vědom, že dobré vztahy se Spojenými státy jsou pro úspěch jeho programu nezbytné. Sovětský svaz stál až na druhém místě, což utvrzoval chybějící konsensus mezi stranami Lidové jednoty vůči Moskvě. Také skutečnost, že post ministra zahraničí zastával socialista, tuto pozici jen posílilo.¹¹⁸ Přestože Sověti navázali vztahy i s dalšími stranami Lidové

¹¹⁶ Zpráva Churchovy komise Senátu USA, [cit. 2009-02-13], dostupné na:

<<http://www.derechos.org/nizkor/chile/encubierta.html>>

¹¹⁷ V souladu s chilskou ústavou, nezískal-li žádný kandidát v prvním kole nadpoloviční většinu, rozhodl o výsledku parlament. Většinu v parlamentu měla přitom opozice: křesťanští-demokraté 75 poslanců a senátorů, pravice 45 a Lidová jednota celkově 80.

¹¹⁸ Clodomiro Almeyda byl teoretikem násilné revoluce, bývalý maoista. Chilská zahraniční politika však pod jeho vedením byla k překvapení mnohých velmi pragmatickou, udržující kontinuitu s diplomatickou tradicí země. Pokud šlo o otázky „národního zájmu“, například o hraniční spory s Argentinou, chilská diplomacie udržovala zjevnou kontinuitu již od vlády Jorge Alessandriho. Almeyda dokázal do řešení těchto problémů zapojit i pravicové experty. Allendeho vláda v žádném případě nepraktikovala konfrontační politiku podobnou Castrově Kubě či Pinochetově vojenské vládě. Program zahraniční politiky vlády Lidové jednoty se dá shrnout do následujících bodů: 1, Opětovné utvrzení a posílení národní suverenity a úplné politické a ekonomické autonomie Chile zrušením právních, politických a ekonomických mechanismů, které omezují jeho samostatnost. 2, Neomezený respekt k právu na sebeurčení národů a zásadě neintervence a tudíž odmítnutí veškerých pokusů o nátlak nebo vměšování jednoho státu do vnitřních záležitostí druhého. 3, Udržování diplomatických a ekonomických vztahů se všemi státy světa. Tudíž, rozšiřování prostoru chilských vztahů ve vztahu k národním zájmům, zvláště směrem k socialistickým zemím a rozvojovým zemím Asie a Afriky, které dosáhly nezávislosti v nedávné době a s nimiž Chile nemělo diplomatické styky. 4, Kritika a odsouzení „panamerikanismu“ a jeho institucionalizace v podobě Organizace Amerických států (Organización de Estados Americanos), považovanou za oporu systému severoamerické nadvlády nad Latinskou Amerikou. 5, Upevnění latinskoamerické přítomnosti ve světovém uspořádání. Politika zacílená k vytvoření instituce, jež by reprezentovala opravdové zájmy latinskoamerických zemí. Podpora latinskoamerické integrace na bázi politiky, která by napomohla zlomit závislý poměr k imperialistickým metropolím a rozvíjet bilaterální vztahy Chile s latinskoamerickými státy. 6, Hledání dohody v řešení otevřených hraničních sporů. 7, Podpora a záštita Chile nad národně osvobozenými hnutími závislých národů, které bojují za ukončení koloniální nebo neokoloniální závislosti. Mimořádná solidarita s Kubánskou revolucí a vietnamským lidem. Podpora antiimperialistickému boji arabského

jednoty, jejich hlavními partnery byli vždy komunisté, generální tajemník Luis Corvalán, bez pochyby největší oblíbenec, a Volodia Teitelboim.

V tomto kontextu nepřekvapí, že v rovině oficiálních diplomatických styků nedošlo k výrazným změnám. Se Sovětským svazem navázalo Chile diplomatické styky již počátkem vlády křesťansko - demokratického prezidenta Frei v roce 1964, v roce 1965 byly obnoveny diplomatické vztahy Chile s Československem a rovněž s dalšími evropskými satelity SSSR, kromě NDR.¹¹⁹ Sovětský svaz i Lidová jednotka jmenovaly do úřadu velvyslance nepřiliš významné muže bez znalostí daných zemí. V případě chilského velvyslance Guillerma del Pedregala se dokonce hovořilo o jeho úzkých vazbách na severoamerické firmy.¹²⁰ I sovětská delegace, která dorazila v listopadu 1970 do Santiaga, aby pogratulovala novému prezidentovi, byla složena z méně významných funkcionářů. V prosinci 1970 byla podepsána bilaterální smlouva o vzájemné spolupráci na poli vědy, techniky, výchovy a kultury, jejíž charakter byl velmi symbolický. Sovětská i chilská politika jednoznačně sledovaly, aby nedošlo k jakémukoliv zdání o sovětské orientaci Chile.

Také hospodářské kontakty byly poznamenány novou sovětskou politikou, a tudíž bylo zjevné, že výše finanční pomoci Moskvy bude záviset na rentabilitě „chilského experimentu“. Sovětská ekonomika se navíc v této době potýká s ekonomickou krizí, situací, která tradičně vyvolává snahu Moskvy o zachování statusu quo ve „třetím světě“. Sověti byli nuceni financovat komunistický režim ve Vietnamu během nákladné války a ochotni podporovat země ležící v jejich geopolitickém rádiu – Indii, či prosovětské arabské státy typu Sýrie. Sovětská ekonomika však nebyla na pomoc zemi charakteru Chile stavěna a tudíž nemohla být schopná poskytnout nutné a velmi vysoké investice do tamní infrastruktury. Sovětské devizové prostředky byly nedostatečné, navzdory štědrému podporování

národa a podpora s mírovým řešením problémů na Blízkém východě. Odsouzení antisemitismu a rasové segregace. Clodomiro Almeyda Medina: *La política exterior del Gobierno de la Unidad Popular en Chile*, in: Federico Gil (ed.): *Chile 1970-1973: lecciones de una experiencia*, Madrid: TECNOS, 1977.

¹¹⁹ Ve shodě se zásadou udržovat vztahy se všemi státy světa, Lidová jednotka již 12. listopadu 1970 obnovila diplomatické styky s Kubou, přerušené v roce 1964. V následujících měsících byly obnoveny diplomatické vztahy Chile i s dalšími zeměmi socialistické orientace: Čínskou lidovou republikou, Korejskou lidově demokratickou republikou, Vietnamskou demokratickou republikou, Mongolskou lidovou republikou, Německou demokratickou republikou, Albánií, Kambodžou a Afghánistánem. Čínské velvyslanectví v Chile se stalo prvním velvyslanectvím ČLR v Jižní Americe vůbec.

¹²⁰ Isabel Turrent: *La Unión Soviética en América Latina: el caso de la Unidad Popular Chilena, 1970-1973*, México: El Colegio de México, 1984, s. 61.

Komunistické strany Chile, a pomoc Moskvy tak mohla eventuálně spočívat zejména v plodinách, strojích a zbraních.¹²¹

Naneštěstí krize zastihla i Západ a nemalé problémy zdědil i sám Allende. Moskva si byla chilských problémů velmi dobře vědoma a se značným znepokojením sledovala únik zahraničního kapitálu, který následoval bezprostředně po Allendeho volbě. Sám generální tajemník Komunistické strany Luis Corvalán při různých příležitostech opakoval, že není v chilském zájmu přeorientovat prodej mědi na mezinárodním trhu.

Na počátku sedmdesátých let Latinská Amerika poprvé zaujímala centrum sovětské pozornosti, pokud jde o nestrategické rozvojové země. V listopadu 1970 dokonce Moskva iniciovala setkání teoretiků s cílem kritické analýzy možných překážek a problémů vlády Lidové jednoty. Opakovaným tématem se stala hlavně reakce Spojených států. Ze sovětských analýz vyplývá, že Moskva byla přesvědčena o tom, že Washington nebude přímo intervenovat, nýbrž že uplatní různé ekonomické sankce, aby zemi přivedl do vážných komplikací.¹²²

Volební úspěch Lidové jednoty v obecních volbách v dubnu 1971 podnítil zvýšení zájmu Sovětského svazu o sblížení s Chile. Přesto nerozptýlil kritiky vztahující se k soudržnosti Lidové jednoty, ani nedonutil Moskvu změnit její politiku k Latinské Americe. V zahraniční politice bylo hlavním cílem nadále sbližování s průmyslovými státy kapitalistického světa a vzájemné předávání vědeckých a technologických znalostí. Zmínky o „trvalém“ ideologickém boji mezi systémy byly minimální, stejně jako výpady vůči imperialismu. Snaha o zlepšení vztahů s USA byla zřejmá. Chile ostatně také v této době nebylo považováno za zemi, která by čelila severoamerické agresi. Sověti i Allende totiž měli o povaze amerických zájmů jen

¹²¹ Hlavním problémem sovětsko-chilské obchodní výměny byl její omezený potenciál z hlediska zbožíové struktury. Základní chilskou exportní komoditou totiž byla měď, již měl Sovětský svaz na svém území dostatečné množství. V sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století po Chile druhým největším světovým producentem mědi. V roce 1970 dosahoval celkový objem sovětsko-chilské obchodní výměny výše 0,8 milionu tehdejších sovětských rublů, zatímco ve stejném roce dosáhla sovětsko-argentinská obchodní výměna výše 29,9 milionů rublů a sovětsko-brazílská obchodní výměna výše 23,2 milionů rublů. Argentina byla nejvýznamnějším latinskoamerickým obchodním partnerem Sovětského svazu v sedmdesátých a osmdesátých letech, což byl také hlavní důvod, proč s ní nikdy nepřerušil diplomatické styky a to i navzdory vládám vojenských režimů. „Chile en los archivos de la URSS (1959-1973) – Comité Central del PCUS y del Ministerio de Relaciones Exteriores de la URSS“, in: *Centro de Estudios Públicos*, No. 72, 1998.

¹²² Isabel Turrent: *La Unión Soviética en América Latina: el caso de la Unidad Popular Chilena, 1970-1973*, México: El Colegio de México, 1984, s. 70.

velmi útržkovité informace. Nebyli si vědomi skutečné výše amerických prostředků poskytnutých ve prospěch křesťanských demokratů a Alessandriho. Neměli zřejmě přesné informace ani o tom, do jaké míry se Spojené státy podílely na vraždě generála Schneidera, a přirozeně ani o přítomnosti agentů CIA ve státní správě. Přístup Spojených států k problému Chile byl pro sovětské analytiky otázkou ještě v roce 1972.

ZÁVĚR

Politické, ekonomické a kulturní vztahy Sovětského svazu a Latinské Ameriky mají dlouhou tradici sahající až do 16. století. Nicméně až díky Ruské revoluci v roce 1917 zasáhl východoevropský region latinskoamerickou společnost ve větší míře. Pro jedny se stala příkladem hodným následování, pro jiné naopak strašlivou hrozbou. Nebyla to jen komunistická ideologie, ale také možnost získat potenciální politickou podporu při sporech se Spojenými státy, které učinily Sovětský svaz náhle atraktivním. Levicové politické strany jako první rozvíjely mezinárodní vazby a Kominternu se stala prvním mocným nestátním politickým aktérem mezinárodních vztahů 20. století. V ní hrála hegemonní úlohu Komunistická strana Sovětského svazu, jakožto jediná vládnoucí strana, hlavní iniciátorka jejího založení, ekonomická a logistická opora a symbol jediné vítězné revoluce, jehož příkladu měly integrované strany následovat. Sovětské zájmy v regionu ovšem nesmíme přeceňovat. Bolševici měli zájem spíše o podkopávání severoamerických pozic než o vyvolání revoluce. Tento přístup bude ostatně charakterizovat politiku Sovětského svazu v Latinské Americe po zbytek jeho existence.

Značně specifickým byl v rámci kontinentu vývoj levice v Chile, což samozřejmě ovlivnilo i sovětskou politiku k této zemi. Také díky migračním vlnám a úzkým vazbám na evropskou politiku zde vzniká, dříve než v jiných latinskoamerických zemích, politický pluralismus a dualita marxismu a antimarxismu. Chilský proletariát vznikl velmi záhy, neboť hornická těžba vedla k velké koncentraci pracujících. Další chilskou zvláštností je fakt, že zatímco v ostatních latinskoamerických zemích převládali v průběhu celého 19. století feudální pozemkoví vlastníci, kteří řídili politiku, v Chile se dostali k moci liberálové reprezentovaní obchodníky a městskou buržoazií. Existovaly zde tedy příhodné sociální podmínky pro rozvoj levicové politiky: demokraté, socialisté, anarchisté a sociální hnutí s revolučním potenciálem zde existují přinejmenším od devadesátých let 19. století. To samé ovšem již nemůžeme říct o podmínkách geografických a ekonomických, neboť země náležela do sféry vlivu Spojených států. Tato dichotomie se bude výrazně odrážet ve vztazích Chile a Sovětského svazu a podnítí řadu dramatických událostí

Revoluční entusiasmus je v Chile spjat zejména s činností Luise Emilia Recabarrena, který Socialistickou dělnickou stranu transformuje ve stranu komunistickou a přivede ji do III Internacionály. Úspěchy Komunistické strany Chile jsou ve sledovaném období jistě mimořádné. Od roku 1932 se izolovaní a marginální komunisté postupně integrují do politického systému, získávají pevnou organizaci a přinejmenším do roku 1973 je jejich uskupení nejlépe organizovanou komunistickou stranou Latinské Ameriky. Občanská válka ve Španělsku a zejména boj proti fašismu dodávají levici prestiž a legitimitu. Po vítězství Lidové fronty chilští komunisté zastávají mezi léty 1938 a 1947 vládní funkce, byť pro některé z nich byla tato vláda málo radikální, podle jiných se dokonce jednalo o obrovskou chybu, která stranu okradla o její revoluční iniciativu. Přestože pravice prohrála tři prezidentské volby v řadě, měla nadále přístup k jiným formám politické moci, zejména prostřednictvím parlamentu ovlivňovala vládní politiku, což umožňovalo rovnováhu sil. Úspěchy levice navíc povzbudily antimarxistické nálady. Pravice se přesto na dlouhou dobu nestala osou politického života, ale pouze nátlakovou skupinou.

Poválečný mezinárodním systému stále více nabýval bipolární charakter světa rozděleného na dva bloky vedenými supervelmocemi disponující jadernými zbraněmi. Porážka komunismu se pro Spojené státy stala nejen ideologickou nutností, nýbrž také vojenským předpokladem. Lidé začali diskutovat problémy mezinárodních vztahů nikoli z pohledu zájmů jednotlivých zemí, ale z hlediska vítězství ideologie. V této atmosféře bylo Chile pod severoamerickým tlakem nuceno zrušit vztahy se Sovětským svazem, Československem a Jugoslávií a postavit komunistickou stranu mimo zákon.

Sovětský svaz a latinskoamerické komunistické strany na tuto situaci reagují tím, že na konci čtyřicátých let obnovily svou antiimperialistickou politiku. Blízkost Spojených států se nicméně jevila jako nepřekonatelná překážka prosazování sovětských zájmů, neboť Moskva nebyla schopna uskutečnit úspěšnou invazi mimo sféru svého vlivu. Sovětská politika ve „třetím světě“ se, navzdory Chruščovovy štedré finanční pomoci, ukázala ve většině případů jako neúspěšná, i co se týče Asie, kontinentu, kterému Sověti přikládali největší prioritu. Zvýšený zájem o region přichází až s vítězstvím Kubánské revoluce, která, k překvapení i samotné Moskvy, popřela západní „teorii bezprostřední blízkosti“. Úspěch Kuby současně ale začal vážně podryvat sovětské pozice uvnitř latinskoamerického marxismu a znamenal

vážnou fragmentaci tamní i světové levice, později ještě posílenou v souvislosti s událostmi v Československu.

Nástup Leonida Brežněva do čela SSSR v roce 1964 znamenal zásadní přelom v sovětské zahraniční politice vůči „třetímu světu“. Ač stále bylo přítomno Chruščovovo teoretické schéma, verbální pomoc již nebyla doprovázena obdobným množstvím pomoci materiální. Hlavním znakem sovětské zahraniční politiky se stal pragmatismus a oblast zájmu byla soustředěna na státy, jejichž geopolitická situace jasně sloužila strategickým a politickým zájmům Moskvy. Sovětský svaz se v době Brežněvovy éry zaměřil na udržení dříve dosažených pozic v zemích takzvaného socialistického tábora a zároveň na proces uvolňování napětí ve vztahu k USA. Hranice zájmových sfér byly již dávno narýsovány a tak, zatímco bylo Washingtonu možné věřit, když hrozil válkou pro umístění sovětských jaderných raket na Kubě, sotva někdo mohl očekávat podobnou odezvu pro přítomnost Kubánců v Africe nebo dokonce sovětských vojsk v Československu. Jaderné zbraně snížily pravděpodobnost vypuknutí světové války, avšak na druhé straně podněcovaly soupeření hospodářské a kulturní. Moskva se také od druhé poloviny šedesátých let soustředí na budování diplomatických vztahů a již na konci dekády má své velvyslanectví takřka ve všech státech Latinské Ameriky.

Zatěžkávací zkouškou nové sovětské politiky v Latinské Americe se stala nepochybně chilská Lidová jednota, jejíž vítězství v prezidentských volbách v roce 1970 dalo chilskému marxismu konečně možnost realizovat svou politiku v praxi. Byť šlo o spřátelený režim, sovětská diplomacie byla nucena jednat na velmi omezeném poli, které neumožňovalo výraznou angažovanost v chilských záležitostech. Spojenectví podobné tomu, jaké vzniklo v roce 1961 mezi Moskvou a Havanou, bylo zcela vyloučeno. Sověti velmi bedlivě sledovali všechny projekty, které jim byly chilskou stranou nastíněny, vyhýbající se financování čehokoli, co by pro ně nebylo přímo výhodné.

Moskva si byla správně vědoma toho, že udržet moc, bude pro Lidovou jednotu těžší, než ji získat. Skutečnost, že Allende nebyl vůdcem vítězné revoluce, nýbrž hlavou lidem zvolené vlády jednající v rámci existujícího ústavního systému, znamenalo, že opozice mající většinu v Kongresu disponuje obrovskými možnostmi,

jak zablokovat jakoukoliv vládní iniciativu. Obavy vzbuzovaly rovněž křehkost vládní koalice, v níž úlohu komunistů Sověti rozhodně nepřeceňovali, a akce extrémní levice.

Finanční pomoc Moskvy nebyla, s ohledem na stav sovětské ekonomiky, rozhodně zanedbatelná. Na straně druhé, přestože se po úspěchu Lidové jednoty v obecních volbách v dubnu 1971, které měly v daném kontextu charakter referenda, zájem o Chile zvýší, sovětské dodávky a různé formy pomoci ani zdaleka nesplní chilská očekávání a nestačí kompenzovat ekonomické ztráty, které země utrpí v důsledku hospodářského embarga a dalších sankcí ze strany Spojených států. Allende sice musel být značně zklamán omezeným rozsahem sovětské pomoci své vládě a skromnými výsledky jednání s představiteli sovětského vedení, nicméně v oficiálních projevech nikdy nepřestal tuto podporu oceňovat. Právě díky Sovětskému svazu a Kubě si totiž chilská levice uvědomovala, že ve svém boji není osamocená a že je pevnou součástí mocného světového hnutí. Tento psychologický faktor odkazoval na sovětskou minulost. Pokud šlo o přítomnost, soudobá sovětská teorie a praxe nebyla pro jakýkoliv socialistický experiment rozhodně příznivá.

BIBLIOGRAFIE

Prameny

Archivo Histórico, Centro de Documentación del Ministerio de RR. EE. de Chile

Sekce: Checoslovaquia: 1947, La Unión Soviética: 1946, 1947, 1966.

Knihy

Carlton, Robert G.: *Soviet Image of Contemporary Latin America. A Documentary History, 1918-1968*, Austin: University of Texas Press, 1970.

César Jobet, Julio: *El Partido Socialista de Chile*, Santiago: Ediciones Prensa Latinoamericana, 1988, T. II.

Correa Sutil, Sofía: *Con las riendas del poder: La derecha chilena en el siglo XX*, Santiago: Editorial Sudamericana, 2004.

Corvalán, Luis: *Caminos de victoria*, Santiago: Quimantú, 1971.

Cruzat, Ximena, Devés, Eduardo (ed.): *Recabarren, Escritos de prensa*, Santiago: Nuestra América. Terranova, 1985, T. 4.

Darchkovitch, M.: *Marxist Ideology in the Contemporary World. Its Appeal and Paradoxes*, Washington, New York: Frederic A. Praeger Publishers, 1966.

Debray, Régis: *Conversación con Allende*, México: Siglo XXI Editores, 1971.

Drake, Paul: *Socialismo y populismo: Chile 1932-1973*, Valparaíso: Ediciones Universitarias, 1993.

Falleto, Enzo, Ruiz, Eduardo, Zemelman, Hugo: *Genesis Histórica del Proceso Político Chileno*, Santiago: Quimantú, 1971.

Victor Farías: *La Izquierda chilena (1969-1973): Documentos para el Estudio de su Línea Estratégica*, Santiago: Centro de Estudios Públicos, 2000.

Fernandois, Joaquín: *Chile y el mundo 1970-1973, La política exterior del gobierno de la Unidad Popular y el sistema internacional*, Santiago: Ediciones Universidad Católica de Chile, 1985.

Fernandois, Joaquín: *Mundo y fin de mundo: Chile en la política mundial 1900-2004*, Santiago: C.I.P., 2005.

Gil, Federico (ed.): *Chile 1970-1973: lecciones de una experiencia*, Madrid: TECNOS, 1977.

Godoy, Oscar (ed.): *Cambio de régimen político*, Santiago: Ediciones Universidad Católica, 1992.

Gómez Ch., María Soledad: *Partido Comunista de Chile. Factores nacionales e internacionales de su política interna (1922-1952)*, Santiago: Documento de Trabajo, FLASCO, 1984.

Lafferte, Elías: *Vida de un comunista*, Santiago: Austral, 1971.

Löwy, Michael: *El marxismo en América Latina: Antología, desde 1909 hasta nuestros días (edición actualizada)*, Santiago: LOM, 2007.

Lipset, S. M., Rokkan, S. (ed.): *Party Systems and Voter Alignments. Cross-National Perspectives*, New York: Free Press, 1967.

Kunc, Jiří: *Salvador Allende*, Praha: Horizont, 1987.

Mannheim, Karl: *Ideologie a utopie*, Bratislava: Archa, 1991.

Moulian, Tomás: *La forja de ilusiones: El sistema de partidos 1932-1973*, Santiago: Universidad ARCIS/ FLASCO, 1993.

Nocera, Rafaelle: *Chile y la guerra, 1933-1945*, Santiago: Centro de Investigaciones Diego Barros Arana de la Dirección de Bibliotecas, Archivos y Museos y LOM Ediciones, 2006.

Pestaña, Angel: *Consideraciones y Juicios acerca de la III Internacional*, Madrid: Editoriel ZIX, Madrid, 1968.

Pinto, Julio: *Desgarros y utopías en la pampa salitrera: la consolidación de la identidad obrera en tiempos de la cuestión social*, Santiago: LOM, 2007.

Ramírez Nocheoa, Hernán: *Origen y Formación del Partido Comunista de Chile: Ensayo de Historia del Partido*, Santiago: Editorial Austral, 1965.

Rojas Sánchez, Gonzalo: *Agresión de Oso: Intervención soviética y cubana en Chile 1959-1973*, Santiago: Editorial El Roble, 2003.

Sartori, Giovanni: *Strany a stranické systémy: Schéma pro analýzu*, Brno: CDK, 2005.

Hernán Soto: *Las relaciones entre Chile y la Unión Soviética 1917-1947*, Santiago: Intituto de Ciencias de Alejandro Lipschutz, 1991.

Scully, Timothy R.: *Rethinking the Center Party: Party Politics in Nineteen- and Twentieth Century Chile*, Stanford: Stanford University Press, 1992.

Strmiska, Maxmilián: „*Ozbrojená opozice*“ – *Studie k subverzivnímu terorismu*, Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2000.

Theberge, James D.: *Presencia soviética en América Latina*, Santiago: Editora Nacional Gabriela Mistral, 1974.

Turrent, Isabel: *La Unión Soviética en América Latina: el caso de la Unidad Popular Chilena, 1970-1973*, México: El Colegio de México, 1984.

Ulianova, Olga, Riquelme Segovia, Alfredo: *Chile en los archivos soviéticos 1922-1931, Tomo I: Komintern y Chile 1922-1931*, Santiago: LOM, 2005.

Witker Velásquez, Alejandro: *Los trabajos y los días de Recabarren*, Habana: Casa de las Américas, 1977.

Články

„Chile en los archivos de EE.UU. (1970): Documentos del embajador de EE UU en Chile Edward M. Korry (1967-1971)“, in: *Centro de Estudios Públicos*, No.72, 1998.

„Chile en los archivos de la URSS (1959-1973) – Comité Central del PCUS y del Ministerio de Relaciones Exteriores de la URSS“, in: *Centro de Estudios Públicos*, No. 72, 1998.

Korry, Edward M.: „Los Estados Unidos en Chile y Chile en los Estados Unidos (1963-1975)“, in: *Estudios Públicos*, No. 72, 1998.

Leonov, Nikolai: „La Inteligencia soviética en América Latina durante la guerra fría“, en: *Centro de Estudios Públicos*, No. 73, 1999.

Scruton Roger: „The Left Establishment“, in: *Philosopher on Dover Beach (Essays)*, South Blind, Indiana: St. Augustine's Press, 1998.

Ulianova, Olga, Fediakova, Eugenia: „Algunos aspectos de la ayuda financiera del PC de la URSS al comunismo chileno durante la Guerra Fría“, in: *Centro de Estudios Públicos*, No. 72, 1998.

Ulianova, Olga: „La Unidad popular y el golpe militar en Chile: Percepciones y análisis soviéticos“, in: *Centro de Estudios Públicos*, No. 79, 2000.

Ulianova, Olga: „Levantamiento campesino de Lonquimay y la Internacional Comunista“, en: *Estudios Públicos*, No. 89, 2003.

Valenzuela, J. Samuel: „Orígenes y transformaciones del sistema de partidos en Chile“, in: *Centro de Estudios Públicos*, No. 58, 1995.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

Zpráva Churchovy komise Senátu USA, [cit. 2009-02-13], dostupné na:
<<http://www.derechos.org/nizkor/chile/encubierta.html>>.